

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

PAUL CLAUDEL

SÍK SÁNDOR

CSANÁD BÉLA

BANKUTI MIKLÓS

MAGYAR FERENC

TÓTFALUSY ISTVÁN

RADÓ POLIKÁRP

MIHELICS VID

írásai

1952 JUNIUS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Paul Claudel: Szent Péter, Szent Pál (Versek)</i>	281
<i>Sík Sándor: Gogoly</i>	283
<i>Csanád Béla: Apám vacsorázik</i>	296
A világiak nagykorúsága	297
<i>Bánkúti Miklós: A mű, Hóvirágok (Versek)</i>	309
<i>Magyar Ferenc: Három nap (Elbeszélés)</i>	310
<i>Tótfalusi István: Vörösmarty hexaméterei, Görög alkony,</i> ... Az eltévedt énekes (Versek)	320

S Z E M L E

<i>Radó Polikárp: A pedagógos</i>	321
A kis út	324
<i>Mihelics Vid: Esmék és tények</i>	326
Szent Bonifác	334
(r): Madarász Viktor	335

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

SZENT PÉTER

Péter, az érdes, tarkoponyájú férfi, ki úgy fogadkozott, kezét ökölbe zárva jó keményen,

Elsőnek emelte Isten felé kezét s megesküdött, de nem arra, amit nem tudott semmiképpen,

Hanem az élő Krisztusra, szavát téve rá, hogy ő az, aki testben és alakban a szeme előtt áll ott.

Azért lett mindörökre Péter, azaz Szikla ő, mert hitte, amit látott.

Jézus megvárta maga is, míg Péter tanúságot tesz felőle:

S én, ahogy ő hitt Istenének, úgy hiszek Péter apostolnak, ki az igazság hirdetője.

„Péter, szeretsz-e engem?” — kérdi tőle az Úr háromszor is egymásután.

S Péter, ki az inént háromszor megkísértve háromszor megtagadta őt egymásután,

„Uram, hisz tudod, hogy szeretlek” — feleli keserves nagy zokogásban.

„Legeltesd mindörökre juhaim s a legfőbb Pásztor nyáját a világban”.

— De most őt vezetik, és itt az este; Péter megáll, s ime,

Mint a genezáreti halászatok hajnalán, köntösét maga veti le, S látva a kereszt neki készült fáját, melynek alulra rögződött az ága,

Ősz szakálába mosolyog a vén missziós pápa.

Az első pápa, Szent Péter a Vatikánon áll és bilinesbe igazított

Két kezével a leáldozó napban megáldja Rómát s az egész világot.

Aztán megfeszítették, fejjel lefelé, az apostoli lábak az ég felé lendültek a magasba.

A katolikus vallás feje Krisztus, de Péter a mozgása és alapja.

Jézus a földbe ültette a keresztet, Péter pedig az égbe gyökerezte.

Itt van, szilárdan az örök igazság harántos felére szegezve.

Jézus a föld felé nehezedik teljes súlyával, mint gyümölcs a szárra,

De Péter mintegy horgonyra van feszítve, mely karmait a szédület és szakadéck legmélyebb mélyeibe vájja.

Fordítva nézi az eget, melynek kulcsai nála vannak, a birodalmat, mely Kéféson alapul.

Látja Istent, s a lába vére esöppenként az arcába hull.

Testvére, Pál már befejezte; ott fekszik most, aki előtte jár,

Mint evangéliumnak az episztola, mely megelőzi és mellette áll.
Testük egy kő alatt pihen, egymás mellett várják, hogy az
Úr eljön újra.

Boldog Város, másodszer is megalapított, s ilyen alapítókön
alapulva!

SZENT PÁL

Isten Báránya, ki országod a szenvedélyes lelkeknek ígérted,
Fogadd szolgálodat, Pált, aki tíz talentumot hoz ma néked.

Ötöt te bízál rá, s másik ötöt ő maga keresett.

Te mindent számontartó gazda vagy és szigorú ahhoz, aki
szeret,

Öneki mégis add meg Istenét, mert ő neked szegény szívét
nem félig adta ám!

Oltsd el e villámverte szomjúságát, szent atyánk, Ábrahám!

Hajdan az ősi Mózes jelenléted árnyékától is reszketett,

„Távozz egy kissé — mondta — tőlem, mert félelmemben
elveszek“.

De Pál, mint hibátlan tabernákulum, tiszta áldozatoltár, azon-
képpen

Fogadta s nem vetette el dicsőséged társaságát még életében.

S mert az lenni, akiről a próféta szól a példabeszédben,

Mondván: „Ki lakozik közületek a tűrhetetlen tüzek köze-
pében?“

Uram, igazságodnak ösztökéje mindnyájunkat kegyetlenül
szorongat,

De aki magát megadta neki, szívében irgalmatlan egyszerűre
olvad.

Istent látva, a hálátlan és kegyetlen világot Isten szemével
látja,

Emberszívvvel az örök Isten szenvedését vállalva önmagára.

Mert az Istennek nincsen hangja, ő lesz a hang, amely helyette
zengjen;

Mert Istennek se húsa nincs, se vére, helyetted itt van szen-
vedni a testem.

S hogy folytassa mindazt, ami hiányzik Krisztus szenvedésé-
ből, íme itt áll,

S oly egyszerű, mint egy kiáltás, vagy mint a tűznek lángja
immár.

Egyszerű, mint az éles kard, mely a lelket a testtől elmetéli.

Egyszerű, mint a láng, amely falánk kémiaival az elemeket
leméri.

Egyszerű mint a szeretet, mely csak egyetlen dolgot ismer és

Megy ahová a Szél viszi, számára nincs szünet vagy ernyedés,

Megy a világ egyik végétől másikig, mint a viharsodorta
tűzvész, s átugorja a tengereket Érted!

Szereteted mint a halál tüze s az érted izzó buzgalom a Pokolnál keményebb.

És látva mind e vak gyermekeket s keresztség nélkül sírba hulló népeket, nagy keserűen fölzokog

És sír és kezét tördeli és könyörög s örömet lenne váltás-gukért átkozott.

Én is, Megváltóm, e lefejezett nevében kérve kérlek,

Könyörülj, rajtuk, kiket szeretek, ne hitetlenül haljanak meg, ahogy élnek,

De hallják, ahogy én hallottam, mielőtt itt az óra, mely az Ítélet ideje lesz.

Hangodat, amint így szól: „Pál, én vagyok az a Jézus, akit te üldöszesz.”

R ó u a y G y ö r g y fordítása

S í k S á n d o r

GOGOLY

Februárban mult száz éve, hogy Gogoly Miklós, a nagy orosz regény úttörője és első klasszikusa meghalt. Az orosz szellemi világ joggal ünnepli ezt az évfordulót, de nem kevesebb joggal ünnepli vele a világirodalom is. Sokszor idézik Dosztojevszkij mondását: „Mi mindnyájan Gogoly *Köpenyéből* bújtunk elő.” Szellemes mondás ritkán fejezett ki kétségtelenebb igazságot; ha van hibája, akkor nem az, hogy sokat, hanem hogy keveset mond: Gogoly novellája nemcsak a „negyvenes évek” nagy orosz regényét ihlette meg, hanem bizvást szimbóluma lehet -- aminthogy útmutatója is volt -- az egész nagy európai realista irodalomnak. A *Holt lelkek* az orosz irodalom első klasszikus regénye, és termékenyítő hatása tartalom és forma dolgában egyaránt megszakítatlanul húzódik Turgenyevtől, Tolsztojtól, Goncsárovtól, Dosztojevszkij, Csehovon és Gorkijon át a mai orosz irodalom legnagyobbjaiig: az egyik oldalon Solohov *Csendes Donjáig*, a másikon a mai orosz humoristákig. Az európai irodalom viszont mindenkor a nagy európai realista úttörők, Dickens és Balzac mellett fogja idézni emlékét és nem fogja feledni, amire éppen franciák mutattak rá, hogy Gogoly és tanítványai nemcsak megelőzik a francia realizmust, hanem annak programját gazdagabban és mélyebben valósítják meg, mint maguk a franciák. A mai olvasó azonban ilyen történelmi és irodalomtörténeti megfontolásoktól függetlenül önmagukért is teljes mértékben megérti és élvezi Gogoly műveit. A *Holt lelkek* groteszk leleménye, elevenbeható szatírája, főképen azonban az a közelebről meg sem határozható valami, amit a regény atmoszférájának lehetne nevezni, néhány novellájának egyszerű szépsége, elsősorban pedig

a *Köpeny*nek emberileg és művészileg tökéletes értéke, sőt tragikus nagysága ma is megkapja, elbűvöli és gondolkozásra készíti a lelket.

Gogoly nem tartozik a termékeny írók közé, hiszen egész írói pályája alig terjed többre egy évtizednél, és ennek is csak a második felében találta meg igazi hivatását. Az első éveket a keresés nyugtalansága jellemzi. Ukrajnából származik, záporogi kozák nemzetségből: innen hozza magával vérében, gyermekkori benyomásaiban a nagy síkságok lehelletét, felejthetetlen színeit, hangulatait és alakjait, azt az egész népi világot, amely a külföldi olvasó számára izgalmas exotikum, de az írónak természetes, magától-értetődő világa, és így az olvasó számára egyszerűen hat az intimitás és a képzeletgerjesztő messzeség varázsával. Magával hozza a kozákság gazdag és izgalmas történetének, harcainak, spártai multjának és fékezhetetlen szabadságszenvedélyének emlékeit, hagyományok, mondák, ősök, szabadsághősök és rablók kavargó világát. És hozza magában a kozák lelket, amelyet százados síksági élet hozzászoktatott a nagy perspektívákhoz és kifejlesztette benne a képzeletet, az álmodozást, a mesék, babonák, kísértetlátások érzékét, a bensőséget és a keserűnyet humorot, határt nem ismerő hazaszeretetet és vállalkozási kedvet. Mindez valami sajtószerű nyugtalansággal kavarg benne, a „szabad kozák“ vándorösztönével, mozgékonyságával, pihenni, megállapodni nem tudó ösztönével. Megmutatkozik ez a nyugtalanság már a legelső időkben, mikor az iskolából kikerült. Mikor 1829-ben Pétervárra érkezik, hogy hivatást keresen, gyors egymásutánban lesz irnok, színész, nevelő, egyetemi tanár, — közben egy hirtelen elhatározással egy tengeri hajójegybe öli minden pénzét, Lübeckbe hajózik és három napi bolyongás után visszatér Pétervárra. Ezek a nyugtalan cikázások az író töltekezésének, életkóstolásának, írói készülékének napjai. Még nem tudja, hogy mi lesz, de érzi a nagyrahitott fiatal lélek romantikus lendületét. „Érzem — írja —, hogy van bennem erő egy nagy és nemes feladat megoldásához, hazám javára, polgártársaim és összes embertársaim boldogítására.“

A harmincas években vagyunk; természetes, hogy úgy kezdi Gogoly is, mint valamennyi író-kortársa: az európai romantika mindenütt érvényesülő formáival; verseket ír, lírai és szemléletes rajzokat, életképeket, E. T. A. Hoffmann stílusában elképzelt kísértethistóriákat, (*Az arckép, Az orr, Víz*), olykor-olykor egy-egy valódi novellát is, köztük olyan tökéletes alkotásokat, mint a *Régimódi földesurak* (egy orosz Philemon és Baucis házaspár szentimentalizmus nélkül is elérzékenyítő pasztellrajzával), a *Szorocsini vásár*, amely Muszorgszkij zenéjét ihlette meg; vagy az a pompás humorú hosszabb novella, amely arról szól, *Hogyan veszett össze Iván Ivánovics Iván Nikiforovicsal?* Gogoly romantikus korszakának főműve azonban a *Bulyba Tárász*, ez a

prózában írt kis eposz, a régi kozák életnek és a kozák-lengyel harcoknak ez a megragadó képe, amellyel Gogoly egyszerre a kor legelső írói közé emelkedett.

Ha ennek a műnek sajátzerűségét meg akarjuk érteni, egyfelől Vörösmarty eposzaira kell gondolnunk: az európai romantika erőfeszítéseire, hogy megoldjon egy kötelezőnek érzett feladatot: az ősi nagy epikát modern lélekkel újítani fel. Gogoly azokhoz a kísérletezőkhöz csatlakozik, akik a régi epikai forma anakronisztikus voltát érezvén, egy lépéssel a regényhez közelítik a formát és prózában írják meg azt, amihez valamikor szükség-szerűen csatlakozott a nagy népi epika megszokott versemértéke. Erről az oldalról Chateaubriand *Vértanúit* juttatja az ember eszébe. A *Bulyba Tárász* azonban sokkal közelebb áll a mai olvasóhoz, mint ezek a másodlagos ihletű költő-epikusok, közelebb a történeti regényhez, mint az eposzhoz. Ez a valószerű hang a nagy epikusok közül Zrinyit idézi emlékünkbe, akinek főereje éppen megkapó valóságosságában, jellem- és miljö-rajzában „modern” szépségében van. A *Szigeti Veszedelemnek* ezt a belső igazságát tárgyának és szerzőjének szerenés talákozása biztosítja: mindent, amit leír, maga is végigélt, azért teljes életközelségből alkothat. Ha nem is ilyen teljes közelségből, de még élettől meleg közelből nézi és alakítja tárgyát Gogoly is. A homéroszi keretet és az eposzi sablont olyan világ leírására alkalmazza, amely egyrészt csakugyan hasonlított a homéroszi lovagvilág primitívségéhez, másrészt a költő ezt a világot egy valóságos szemtanúnak és résztvevőnek szemével nézi, hiszen nagyapja, akinek elbeszélései szolgálnak forrásul és ihletőjéül, maga is szereplője volt a műben leírt eseményeknek.

Maga a mű szinte iskolás lelkiismeretességgel alkalmazza a klasszikussá vált eposzi hagyományt. Homéroszi szélesség és nyugalom, dúsan hömpölygő előadás jellemzi, a homéroszi hangnem utánzása a legapróbb részletekig, a homéroszi hasonlatokig és mondatismétlésekig, a sok kis párharc leírásáig, a jövődőbe való kipillantásokig. A homéroszi színélest itt-ott középkori és romantikus árnyalatok teszik változatossá: a hősök lelkét olykor angyal viszi az égbe, (mint Zrinyinél) az egyik hőst a női szépség teszi árulóvá (a műnek különben ez a teljesen sablonos és élettelen szerelmi intrika a leggyöngébb része). Mindezt az eltökélten „irodalmi” anyagot átjárja és megneemesíti egy megvesztegethetetlenül éles szemű és biztos kezű vagy realistának és egy igazi költőnek elnémíthatatlan ihlete. A következő néhány sorban például a homéroszi dialóg szószertint megismétlést követelő sablonja szólal meg, de teljesen ujkori és kozák hangon: „No uraim, — kiáltotta Tárász a szakasparancsnokoknak. — Van-e még puskapor a szarukban? Nem csorbák-e még a kardok? Nem fáradt-e még a kozákerő? Nem tört-e meg a kozáklélek?” — „Nem bátyuska, van még puskapor elég, nem csorba még a kardunk, nem fáradt el még a kozákok karja, nem tört le a kozákerő!”

Az angyalok az elesett ifjú lelkét a *hóna alatt* ragadják meg és úgy szállnak vele égbe: „De jó dolga lesz odafönt! Úlj ide mellém Kukubenko testvér! — mondja majd neki Krisztus urunk. Nem árultad el társaidat, nem követtél el becstelen cselekedetet, senkit bajban el nem hagytál, megvédted és istápoltd egyházamat!“

Az író realista ihletét főképen a leírásokban éli ki (az ukrán pusztaság sokszor idézett gazdag képei!) és talán legmaibban — a legnagyobb történeti regényírás legszebb lapjaihoz méltón — a varsói kivégzés tömegjelenetének hatalmas képében. A költő leíró intimitása mindent átjár. Ime, egy homéroszi jövőbenezés szinte nyers valószerűségével és ugyanakkor gyöngéd, szinte símogató együttérzéssel:

„Egynél több kozákot fog megsiratni öreg anyja és csontos kezével fogja verni erőtlen mellét. Nem egy özvegy fog árván maradni Gihovban, Nemirovban, Csernigovban és egyéb városokban. Szegény asszony mindennap kiszalad a piacra, belekapaszkodik minden utasba, minden embernek szemébe néz, vajjon nincs-e közöttük az az egyetlen egy, az ő szerelmese. De sok és nagy hadsereg fog még a városon átvonulni, és az az egy, mindenki között a legkedvesebb, nem lesz közöttük!“

Mindez azonban valami fanyar szépséget kap a föl-fölvillódzó groteszk árnyalatoktól. A lengyel ellenfél lesújtja a guggolva zsákmányoló kozákot. „Hatalmas feje elvált törzsétől, a főtlen test elvágódott a földön és messzi darabon festette vérével vörösre a földet. A kozák lelke magasba szállott, bosszúsan és haragosan s azon csodálkozott, hogy ilyen korán vált meg izmos testétől.“

A *Bulyba Tárász* ismertté tette Gogoly nevét és megszerezte számára Puskin barátságát. Visszavonul az állami szolgálattól („ujra szabad kozák lettem“) és teljesen az irodalomra adja magát. Azok közt a vígjátékok, novellák és apróságok között, amelyek *Arabeszkék* című következő kötetében olvashatók, van egy nagy-érdekességű és megdöbbentő kísérlet is; *Az örült naplója*. Merész kísérlet: feljegyzésekben próbálja lejátszani előttünk egy megőrülés folyamatát; ha más nem is, ez az írás egymaga is megérettetné velünk az író lelkének átalakulását. Első novelláiból Bjelinszkij még „az ifjúság örökké zengő dalait“ vélte kihallani és Puskin, aki maga is nagyrabecsülte Gogoly humorát, elmondja, hogy a szedők a nevetéstől alig tudták kiszedni némely darabját. Közben azonban az író átélt egyet-mást. Megismerte maga körül a cári hivatal tetet-lelket ölö világát és a hivatal körül város- és országszerte I. Miklós nyomasztó és korrumpáló kormányrendszerét. Most már a vidéki életet is más színben látja, a természet szépségei és a falusi élet idillikus kedvessége mögött észreveszi az elriasztó társadalmi valóságot, az elnyomott, durva, babonás, tudatlan parasztságot és a „rég jó idők“ nemességének, amely nem kevésbé áldozata a lelketlen jobbágy-rendszernek, testi-lelki leromlását. Szinte nyomon lehet követni a humorista

Gogoly egyre keserűbbé válását, a lírikus háttérbe vonulását és a realistában a moralistának és a társadalomkritikusnak kifejlődését. Ezeknek az éveknél legjelentősebb terméke, azt hiszem Gogoly legnagyobb remeke, a *Köpeny*.

Ezt a novellát nekünk magyaroknak még kedvesebbé teszi az a tény, hogy Arany János, minden emberi és művészi értéknek ez a csodálatos megőrzője, fordította le és tette közzé először *Koszorújában*. Hogy milyen mély élménye lehetett Aranynak, mutatja az az apróság is, hogy egy ideig a novella tragikomikus hősének, Akakijevics Akakijnak a nevét használta írói álnévül. A novella témája voltaképpen ennek az egyetlen embernek tökéletes bemutatása egyetlen fény sugar világosságában. A szegény irnok, akinek senkije és semmiye nincsen, aki semmihez sem ért és semmit sem szeret a másolni való iratokon kívül — mikor egyszer valami jelentéktelen módosítást kellene végeznie egy iraton, hosszú izzadságos erőlködés után visszaadja és rimázkodva kér inkább valami lemásolni valót — ez a majdnem gyöngélméjűnek rajzolt és már-már torzképszerűen bemutatott alak, nemcsak hogy felejthetetlenül megmarad az olvasó lelkében, hanem jelképpé nő, minden kisembernek, sőt minden szenvedőnek, bizonyos értelemben minden embernek szimbolomává. Azzá teszi, hogy úgy, mint a nagy tragikus hősök, „találkozik a sorssal” és elbukik annak csapása alatt. Ez a sors is kisszerű, nevetséges és mégis a Sors, minden ember sorsa. A szegény Akakijevics Akakij téli didergésében egyetlen vágyat rejteget szívében, és ez a vágy szinte rögeszmévé nő benne: vágy egy új köpönyeg után. Mikor szinte emberfölötti takarékosággal megkopalja és megszerzi a köpenyt, lecsap rá a sors: még aznap ellopják tőle. Mikor utána jár, kinevetik, kiutasítják. Nem bírja el a csapást és belehal — a csapásba-e vagy a torokgyíkba? — sorsa beteljesedett.

Mi az új és a nagy ebben a novellában? Mert ami ebben az, az teszi nagyvá a *Holt lelkeket* is és Gogoly egész írói családját, az egész orosz regényt. A realizmus — feleli rá az irodalmi közhely. És valóban ez a novella klasszikus példája a legművészebb realizmusnak. Világa a valóság világa, a legközönségesebb hétköznapi világ, a legátlagosabb emberek világa: az, amit az átlag író másolni akar, a *valóság*, itt egybeesik avval, amit a nagy művész álmodik, keres és szíve vérével akar megrajzolni, az *igazsággal*. Realisztikus az írói módszer is: a gazdagon felhalmozott és a legaprólékosabb pontossággal megrajzolt kis részletek mozaikjából épül föl a mű. Nemcsak a rajzolt élet, a „kis emberek kis világa”, de a rajzolás módja is realisztikus: a kisművészet miniatűr-technikája. És realista ez a mű abban az értelemben is, amelyben a negyvenes évektől meginduló egész európai realizmus fogja föl a maga hivatását: *kritikai* realizmus; azt az egyre embertelenebb világot, amely a kifejlődő, illetve hanyatló kapitalizmus nyomán támad, embertelennek és emberrontónak mutatja meg; mikor megrajzolja, úgy, amint van, el is ítéli, mert

— ha kimondja, ha nem, — hozzáméri ahhoz, aminek lennie kellene. Ezek a szempontok alkalmasak arra, hogy megjelöljék Gogoly helyét az orosz és az európai társadalmi fejlődés és irodalomtörténet keretében.

Az olvasó, akit nem a történelmi megismerés szándéka vezet a könyvhöz, hanem az emberi elmélyülés és a művészi élmény vágya, többet és mélyebbet is fog találni a *Köpenyben* és az egész Gogolyban. Ha ragaszkodni akarunk a realizmus terminus technicusához, talán erre is lehetne egy leegyszerűsítő formulát találni: *erkölcsi realizmusnak* nevezném az írásművészetnek ezt a nemét, amely édestestvére a nagy angol realista regénynek és legnagyobb példáit, Tolsztojban és Dosztojevskijben találja meg. Gogoly így búcsúztatja el hősét:

„És Szent-Pétervár Akakievics Akakij nélkül maradt, mintha sohasem sejtette volna létezését. Így tűnt és enyészett el ez az emberi lény, akit senkisémmé pártfogolt, aki senkinek sem volt kedves és senkit sem érdekelt, még azt a természetbúvárt sem, aki a legyet gombostűre szúrja és mikroszkóppal vizsgálja; — ez a passzív teremtmény, aki egy egész iroda csipkedéseit elszenvedte és minden nevezetesebb esemény közbejötté nélkül szállt a sírba. De legalább a halála előtt látta belépni magához a fényes vendéget, — akit mindenki vár — és aki hozzá egy köpeny alakjában érkezett. Aztán rajtaütött a szerencsétlenség, épp oly hirtelenül és ellenállhatatlanul, mint mikor a világ hatalmasaira csap le.“

Mit lehelnek ezek a sorok? Tökéletes maga-beleélést a megrajzolt ember testébe-lelkébe, olyan tökéleteset, amelyre csak az esztetikántúli, de a nagy-művészetet egyedül ihletni tudó legmagasabb emberi odaadás, a szeretet képes. Ennek a művészetnek titka Brunetiére szavaival élve „a szeretet által felvilágosított értelem ama rokonszenve, amely szelíden leszáll és hivalkodás nélkül azoknak az álláspontjára helyezkedik, akiket meg akar érteni: ez volt és ez lesz mindig a lélektani elemzés műszere“. Valóban ez, — de hozzátéhetjük: ez a legnagyobbak műszere; ez a nagy irodalom.

Ugyanebben az időben (1836) írja Gogoly másik remekét, a *Revizor* című vígjátékot. Ha a *Köpeny* az értő szeretet lírája, akkor a *Revizor* a főlháborodott szeretet könyörtelen szatírája. Gogoly így mondja el, mi indította megírására:

„A *Revizorban* igyekeztem egy halomba összegyűjteni mindent, mi romlott volt Oroszországban, úgy amint azt akkoriban ismertem, mindazon igazságtalanságokat, amelyek elkövetettek oly állásokban, amelyek a legbecsületesebb embereket igényelnek. Egyszerre akartam kigúnyolni mindezt a rosszat. A benyomás, amelyet előidéztem, tudvalevőleg a rémület benyomása volt. A kacajból, amely sohasem fakadt ki belőlem nagyobb erővel, a néző kiérezte bánatomat. Én magam is észrevettem, hogy nevetésem nem volt többé a régi s hogy műveimben nem lehettem többé ugyanaz az ember, aki addig voltam. Annak a szükségére, hogy ártatlan ötletekkel vidítsam föl magamat, eltűnt ifjúkori éveimmel együtt.“

A darab voltaképp egy bohózatí ötleten alapul, amely azonban nemcsak a mulattatás céljaira, hanem a társadalom-korbácsoló

szatíra szándékaira is páratlanul termékeny. Egy vidéki székváros tipikus vezető alakjait állítja elénk a várakozás izalmában: hírértették, hogy a fővárosból revizor készül a város ügyeinek megvizsgálására. Egy ismeretlen útutazó fiatalember érkezik a városba: ez bizonyára az álruhás revizor! Ebből a vígjátéki tévedésből egy sereg többé-kevésbé bohózati helyzet fejlődik, melyeken keresztül lelepleződik a kedélyes vidéki élet külsője mögött meghúzódó feneketlen romlottság. A jelenetek során ellenállhatatlan kacagtató erővel mutatkozik meg Gogoly kómikai tehetsége, ez a kacaj azonban nem az első Gogoly-humoreszkek ártatlan jókedve, hanem a fölháborodott erkölcsbíró ostorozó gúnykacaja. Múltatni, és méginkább leleplezni, ez az író szándéka, ennek megfelelően alakul írói módszere is. Nincs benne — erre nem is törekedett — Molière mélysége. Az alakokat, szigorú következetességgel, csak mint általános típusokat rajzolja, egyetlen oldalról, a korrupció és a képmutatás oldaláról. Hogy ez a szándékosan egyoldalú torzítás nem ló túl a célon, és az olvasót, nézőt nemcsak fölháborítja, de mindvégig le is köti, és az erkölcsi fölháborodást az esztétikai föloldással ellensúlyozza, anélkül, hogy gyöngítené, ezt azzal a jovialis, szinte vállveregető kedélyességgel éri el, amellyel alakjait elénk vezeti, amellyel mintha azt mondaná: „Hát bizony, ezek ilyen furá alakok, muszáj rajtuk nevetni, hiszen talán nem is kell őket olyan komolyan venni!“, — holott — és éppen ebben rejlik a nagy szatirikus művésze — a legnagyobb kacagás közepett is lehetetlen nem látni, hogy halálosan komoly dolgról van szó.

Hogy ezt a karobot előadhatták, csak onnan érthető, hogy Miklós cár, aki kéziratban olvasta, igen jól mulatott rajta; a bemutató estén a cári páholyból felesattanó taps magával ragadta az első percben jéghideg nézőteret. A *Revizor* bemutatója mégis kettévágta Gogoly életét, mert a leleplezett hatalmasságok bosszúját a cári taps sem tartóztathatta fel huzamosan. Megkezdődtek a minden irányú zaklatások, amelyeket az író keserű érzékenysége még a valónál is túlzottabban fogott fel. Egy levelében ezt írja: „Mindnyájan ellenem vannak; hivatalnokok, rendőrök, kalmárok, írók; mindnyájan színművemet szagatják szét... Megundorodtam e darabomtól! Esküszöm, hogy senki sem sejtethi, mit szenvedek! Fáradt vagyok, testben, lélekben“. A lapangó idegbetegség, amely nyughatatlan életmódja alatt már évek óta kikezdte szervezetét, egyre erősödött, végül is odáig úzte, hogy elhagyta hazáját és európai körútra indult. Megjárta Páris, Bécs, München, Baden-Badent, Spanyolországot, végül is Rómában állapodott meg. Itt nemcsak a város szakrális levegője, roppant történelmi hagyománya és művészi miljöje tette meg rá elnyugtató hatását, hanem egy döntő „lelki barátság“ is. A század második évtizede óta Rómában dolgozik a német nazarenus festőiskola egy sereg áhítatos művésze. A Soracte-hegyi kapucinus kolostorban ezekkel rokon vallásos-művészi elmélye-

désben él egy nagytehetségű orosz festőművész: Ivanov, aki imár húsz év óta dolgozik egy nagy Krisztus-képen. A két orosz bízalmas barátságot köt, közös hajlamaik és törekvéseik alapján. Ez a barátság, ez a környezet és az a viszonylagos lelkinyugalom, amelyet ez biztosított a költő számára, megérlelte Gogoly legnagyobb művét. A *Holt lelkek*, amelyet még odahaza 1835-ben kezdett írni, most érik meg benne annyira, hogy 1842-ben megjelenhetik az első rész.

Vallomásaiból és leveleiből tudjuk, hogy az egészet három részre tervezte és a legnagyobbat akarta benne adni, amit írni adhat: teljes világképet, összefoglalását minden gondolatának és mondanivalójának. Voltaképen nem is szánta regénynek. Költéménynek nevezte és fejezetek helyett énekekre osztotta. Az alapgondolatot, mint maga elmondja, Puskintól kapta. Ha azonban tudjuk, hogy Gogoly utazása közben hosszabb időt töltött Spanyolországban, nagyon megszerette és alaposan tanulmányozta *Don Quixotét*, közelfekvő a gondolat, hogy Cervantes halhatatlan műve villantotta meg benne, azt a pompás ötletet, amely a *Holt Lelkek* cselekménybeli mozgója. Mint ahogy Cervantes Búsképű Lovagja nekivág a kóborlásnak és a legkülönfélébb kalandokat éli végig, számtalan embert ismer meg, úgy indul meg a maga zörgő briekáján Gogoly Csicsikovja, hogy bejárja az orosz kozmoszt és minden oldalról visszatükrözze annak embereit. Csakhogy az orosz író nem mesél, mint a spanyol, hanem bemutat és elemez, nem mulattatni akar, hanem leleplezni, felháborítani és javítani. Hőse nem álmok után jár, mint a spanyol, hanem a legkézzelfoghatóbb valóság után. Ötletének ez a másik oldala tökéletesen eredeti és a maga groteskségében páratlanul találó és termékeny. Csicsikov avval a kéréssel lép a földbirtokosok elé, hogy adják el neki, a „holt lelkeket“, vagyis azokat a jobbágyokat, akik az utolsó hivatalos összeírás óta meghaltak: ezzel csak jól járnak, mert nem kell tovább adót fizetniük értük (holott az Isten tudja mikor bekövetkező új összeírásig fizetniük kellene értük), ő pedig a potom pénzért összevásárolt nevek listájával (akikről senki sem tudja, hogy nem élnek valóban) mint sok-jobbágyu földesúr földesűn nagy kölcsönöket vehet majd föl és meggazdagodhatik. Csicsikov ezzel a céllal végigdöcög egy kormányzóság földesurait, megismerkedik velük, háznépükkel, házuk tájával, a fővárossal és annak társadalmával, míg végre — pompás emberismeretre valló, hallatlanul szellemes bonyodalmak után — föltámad ellene a gyanú, kitör a botrány, és Csicsikov újra felül a briekára, Szelifán, a szimbolikussá nőtt kocsis, Csicsikov Sancho Pansája újra elkezd a maga végtelen beszélgetését a trojka lovaival, és Csicsikov eiindul újabb tájak felé.

Ennyi a regénynek magában befejezett első része, amely az író vallomási szerint nyilvánvalóan a kritikai rész akar lenni. A cári „szomorú orosz világot“ akarja bemutatni. Valóban ebben

a műben minden a gúny, a szatíra, a keserű társadalomkritika szolgálatában áll. A hang szomorú pátosza, a könyörtelenül leleplező és mégis valami melankólikus emberszeretettől áthatott stílus ereje *A falu jegyzőjére* emlékezteti a magyar olvasót. Csakugyan, Eötvös nagy regénye egész elgondolásával és irodalomtörténeti helyzetével (ha sokkal csekélyebb hatással is) körülbelül ugyanazt a szerepet tölti be nálunk, mint a *Holt lelkek* az orosz irodalomban): első elindítója a társadalmi-kritikai regénynek, amelynek hagyománya Tolnai Lajoson keresztül (nagy kihagyásokkal) máig él.

Ezt a mindent átható célt Gogoly azzal az írói módszerrel valószínűsíti meg, melynek mozzanatait a *Köpeny* elemzésénél próbáltuk megmutatni. Az író teljes tudatossággal alkalmazza módszerét; sok helyen rámutat magában a regényben is, de talán a legvilágosabban a *Levelek a Holt Lelkekről* egy része fejezi ki:

„Azok, akik írói képességeimet taglalták, nem tudták felismerni természetem leglényegesebb jellegét. Ezt a jelleget egyedül csak Puskin vette észre. Mindig azt mondta, hogy egyetlen írónak sincs az ényéméhez hasonló képesség, kidomborítani az élet köznapiságát, leírni egy közönséges ember léhaságát, észrevétetni mindenki által a végtelenül kicsiny parányokat, amelyeket szemmel nem láthatni. Ez az én főképességem. Az olvasót felháborítja összes hőseim aljassága. Ugy látszik előtte, mikor a könyvet becsukja, mintha egy fojtó levegőjű pincéből jönne elő a napvilágra. Megbocsátottak volna, ha regényes és festői gonosztevőket rajzolok, de az aljasságukat nem bocsájtják meg nekem.“

A lelki élet és a társadalmi valóság „végtelenül kicsiny parányai“: ezek meglátása és megrajzolása Gogoly főereje.

Szinte kísérteties az érzékletességnek az a teljessége, amellyel a legapróbb dolgokat le tudja írni egy-egy zseniálisan meglátott vonással úgy, hogy az él is, hangulata is van. Csicsikov egy csárdában malacot rendel tormával és tejföllel. „A vénasszony element s nemsokára hozott tányért és egy anyyira kikeményített asztalkendő, hogy az felágaskodott, mint a meredt fahőj, aztán egy megsárgult csont-nyelű kést, amely oly vékony volt már, mint egy penecilus, egy kétágú villát, amelyet semmiképp sem lehetett vízszintesen letenni az asztalra.“ Nem kell azonban azt gondolni, hogy ez a kis-művészet csak jelentéktelen apróságok leírásában jelentkezik. Ezzel a módszerrel teszi páratlanul élővé és lerázhatatlan, szinte hallucináció-szerű élményünké az is, amit mondani akar. Ilyen apró mozzanatokból építi föl a legmagasabbrendű költészetnek azt a remekét is, amelyet a hetedik fejezetben ad eléink, mikor Csicsikov boldogan szedi elő az újonnan vásárolt holt lelkek listáját és elbeszélget velük.

Eötvösre emlékeztet az a gyakori eljárása is, hogy nagy rokonszenvvel és beleérzéssel teljesen érdektelennek látszó leírásokat ad, csak ha elgondolkozunk az olvasottak felett, akkor vesszük észre, hogy milyen gyilkos szatíra rejlik voltaképpen a kedélyes szavak mögött.

Nines módunk végigelemezni az egyes orosz típusokat, amelyeket az író elének vezet, de közelebbről meg kell vizsgálunk a főhóst. „Egy úr, aki se nem szép, se nem rút; se nem nagyon kövér, se nem nagyon sovány; nem lehet mondani, hogy öreg volna, de már nem is fiatal” — így kezdi az író hősének leírását. Aztán végigkíséri nagyjából egyforma és mégis soha unalmassá nem váló látogatásain, csak a regény végén, mikor utolsó útjára indítja el, tér rá előéletére és ekkor veti fel jellemének kérdését és meg is felel a kérdésre a maga módja szerint.

„Előttünk áll immár a hős az ő egész nívoltában. De talán azt szeretnék még tudni némelyek, hogy ki és mi ő erkölcsi tekintetben? Hogy nem a tökéletességek és erények hőse, — azt mindenki látja. De ki és mi hát? Gazember? Miért legyünk olyan szigorúak mások iránt? Leghelyesebb, ha Csicsikövet jó gazdának, vagyonszerzőnek nevezzük. **A szerzés az oka mindennek.** ... Az emberi szenvedélyek száma határtalan, mint a tenger főenyének porszeme, egyik sem hasonlít a másikhoz, s valamennyien — a hitványak úgy, mint a szépek — eleinte engedelmeskednek az embernek, később kerítik őt hatalmukba... De vannak szenvedélyek, amelyeket nem maga választ az ember magának. Ezek már vele születtek, s nincs annyi ereje, hogy azoktól megszabadítsa magát. Valami felsőbb hatalomtól erednek s van bennük valami, ami szakadatlanul hangot ad és egész életén át el nem hagyja az embert. Az ilyen szenvedély rendeltetése, hogy az emberi életet végigkísérje, akár mint sötét árny, akár mint a világot beragyogó vezérlőcsillag: s mindeképpen az embernek előre nem sejtett jóvoltára. Meglehet, hogy Csicsikóvet is ilyen szenvedély ragadta el, s az ő hideg lényében olyasvalami rejlett, ami minket arra indít, hogy térdreborulva az **egek bölcsességét** imádjuk.“

Ime Gogoly bírálatának kettős mondanivalója. Az egyik félreérthetetlen, teljes szabatossággal jelöli meg a kapitalizmus lényegét, mint minden baj forrását. „A szerzés az oka mindennek.“ A másik — immár sokkal bizonytalanabban és elmosódottabban — mutat rá arra a „felsőbb hatalomra“, az „egek bölcsességére“, amelyet csak imádni tud, de megérteni nem. Az író művészi érzékét mutatja, hogy magában Csicsikóvban, akinek minden mozdulata arra való, hogy leleplezze a társadalmat, amelyben él, voltaképpen nincsen semmi tendencia. Ez a nagy leleplező nem tudja, hogy ő leleplez. Nincs is szándékában azt tenni: öntudatlan leleplező, aki voltaképpen magát is leleplezi, hiszen ő is felelős azért a mélyen erkölcstelen követelésért, amellyel a regény alakjai elé lép, hiszen nem érzi annak erkölcstelen voltát, aminthogy nem érzi azok sem, akik elé lép vele: egyetlen egy sem botránkozik meg rajta. Az író azonban nem akarja mindenesztül az erkölcsi mocsárban hagyni hősét; a második részben felvilantja benne a lelkiismeret szavát. Am sokkal becsületesebb író, semhogy egy szentimentális „megtéréssel“ rontaná el rajzának igazságát. A második részben a börtönben ébrednek fel benne bizonyos „eddig nem ismert, meg nem értett érzések“, — valami valami távollevő mozdult volna meg a bensejében, valami rég elveszített, valami a gyermekkorából, amit elfojtott volt a küzdelmes élet, a szülői ház pusztasága, a változatlan egyedüllét,

az első benyomások szegényessége, a sors kérlelhetetlensége, amely övele mindig mostohán bánt, mindig mintha valamely téli vihartól behordott, homályos ablakon keresztül nézett volna reá.“ — „Látom, érzem, Vaszilyevics Athanáz, hogy nem helyesen élek, mondja, de nincs meg bennem a büntől való irtózás; eldurvult a természetem; nincs bennem szeretet a jó iránt, nincs bennem szokássá váló hajlam az Istennek tetsző cselekedetekre; nincs olyan vágyam meghódolni a jónak, mint aminő vágyam van vagyont szerezni. Igazat beszélek... minek hazudnám!“ A második rész utolsó sorai csak egy halvány kipillantást engednek arra a másik Csicsikovra, amelyet az író talán szeretett volna megírni, de amelyet már nem tudott megírni. „Nem volt ez már a régi Csicsikov, csak valami romja a régi Csicsikovnak. Belső, lelki állapotát valamely lebontott épülethez lehetett volna hasonlítani, amelyet azért vertek szét, hogy újat építsenek a helyébe. De az új épületet még nem kezdték meg, mert még nem jött meg az építómestertől a tervezet, s a munkások tétováztak, megakadtak...“

Mindezek mögött a lelki elemzések mögött a legtöbbször némán húzódik meg az a meleg, testvéries látás- és érzésmód, amellyel Gogoly alakjait, többé-kevésbé még leleplezett „gazembereit“ is kezeli. Időnkint egy-egy sóhajtásban is kilobban alakjaihoz való ez a mélyen keresztényi viszonya. A második részben egy társaságot hallunk beszélgetni egy aljas esetről. Az egyik beszélgető mulat az eseten, a másik a korhely bírák „betyárságát“ neveti, a harmadik azon szomorkodik, hogy ilyesmi büntetlenül történik. „Csak a negyedik hiányzott, aki elgondolkozott volna ama szavak fölött, melyek egyiknél nevetést, a másikinál szomorúságot idéztek elő. Mert mit jelent az, hogy még a pizokban fetrengő is szeretetet igényel magának? Állati ösztön ez? Vagy az aljas szenvedélyektől leigázott lélek segélykiáltása, mely a hitványságok kérgén is áthatva azt mondja: „Ments meg, testvér!“ Nem volt negyedik, akinek mindenekfölött az fájt volna, hogy a felebarátja lelke pusztulásáról van szó.“

Van azonban a szeretetnek egy neme, amely újra meg újra szavakban is kitör a regény lapjain és megható sóhajokat, egyszerű-másszor szinte ódai lendületet, még többször melankólikus elborongást sugall az írónak. Ez a hazaszeretet. Gogolynál két hangon szól ez a nagy érzés. Az egyik a félreérthetetlen, szinte kegyetlen forradalmi elszántság, amellyel leleplezi az egykorú Oroszországot, a másik az az önérzetes és mégis borongós együtt-ézés, amellyel újra meg újra szinte szerelmet vall hazájának.

Legtöbbször idézett híres idevonatkozó helye az első rész utolsó bekezdése Oroszországról, az utolérhetetlen sebességgel repülő trojkáról. Nékünk, akik a hazaszeretet magyar lírai hagyományáiból táplálkoztunk, talán legszívbezszózóbb a tizenegyedik fejezet megható elégiája.

„Oroszország, Oroszországi! Látlak téged az én csodás messzeségeből. Szegénység, szükség és nehéz élet van tebenned, a néző tekintetét nem lepik meg, nem rémítik meg a természet csodái, párosulva a művészetek vakmerő alkotásaival. ... Mi hát az az érthetetlen, titkos erő, amely engemet hozzád vonz? Miért cseng a fülemben szüntelenül a te tereidben szélteben és hosszában, egyik tengertől a másikig áradozó bánatos dalod? Mi van abban a dalban? Hova hi, miért ri, miért kapja meg az úgy a mi szívünket? Micsoda hangok azok, amelyek oly fájdalmasan csókolgatnak, lelkembe ömlenek, és körülfogják a szívemet? Oh, Oroszországi! mit akarsz te értőlem? Micsoda megérthetetlen kötelék van niközöttünk? Mért nézel úgy reám, mért néz rám minden, ami csak benned van, oly nagy várakozással? És míg én így tünődöm s mozdulatlanul állok, a fejem fölé fenyegető, hamaros esőt ígérő felhő tornyosul és tünődéseim elnémulnak a te végtelenséged előtt. Mit jósol ez a végtelen kiterjedtség? Hát ne teremnének itt, tebenned, határtalan nagy gondolatok, mikor te is határtalan vagy? Hát ne támadna tebenned hős, mikor annyi a hely, ahol kifejlődhetik, naggyá lehet? És félelmesen fog el engemet ez a hatalmas végtelenség és megtölti lelkemet titokzatos erővel; szeméim természetfölötti látó-erőt nyernek! Hah mily hatalmas, fényes ország ez a távoli jövőben! Oh, Oroszországi!...”

Mindebben van valami, amit a regény művészi teljessége mellett is befejezetlennek érzünk. Annak érezte az orosz közvélemény is, amely mint az efféle társadalomkritikai regényeknél történni szokott, túlzottan sötétnek, igazságtalannak, hazafiatlannak érezte a rajzolt képet. A *Revizor* után elhallgatott támadások újra felhangzottak, és az író, aki a regény befejezésekor már valami efféle magát is érzett, nem győz védekezni, magyarázkodni és ígérni a folytatást, a pozitív, a derűs részt. Ez a második rész életében nem jelent meg; az író megírta, de maga sem volt megelégedve vele és közvetlen halála előtt a tűzbe dobta.

A második részt olvasva megértjük az író ítéletét. Műve semmiképen sem sikerült, de ha jól megfontoljuk, nem is sikerülhetett. Nem sikerült művészileg sem. Az ötlet, amelyen az első rész épült, kimerült az első résszel, és az író nem tud új leleményt önteni cselekményébe: Csicsikov egyszerűen továbbutazik és egy másik kormányzásban kezdődik lényegében minden előlről. Megint leleplezés és megint botrány. De a világirodalom számos tanúsága bizonyítja, hogy az ilyen „pozitív” tartalom művészi alakítása sokkal jobban próbára teszi az író erejét, mint a bíráló ábrázolás. Kétszeresen így van ez a Gogolyéhoz hasonló esetekben, amikor az a „jó” társadalom, amelyet rajzolni szeretne, a hétköznapi valóságban (melyre pedig neki egyedül van szeme) nincsen meg. Minthogy pedig Gogoly becsületes realista, nem tudja alakjait függetleníteni a valóságtól, meghagyja rajtuk a gyarlóság vonásait is, és így a rájuk aggatott idealizált tulajdonságok nem olvadnak össze szervesen a gyarlóságokkal. Így aztán nemcsak művészileg, hanem erkölcsileg is ellenmondásokba keveredik. A második rész ellene mond az elsőnek: az egyik kormányzásban majdnem csupa rossz emberrel találkozunk, a másodikkban majdnem csupa jóval. De főképpen ellene mond annak,

ami az első rész legnagyobb ereje, legdöntőbb emberi és művészi alakítója, az erkölcsi és társadalmi mondanivalónak, és ezzel az író egész hitelének és hatásának: a forradalmi erejű erkölcsbíró itt a mondanivalójával ellentétes hangulatú képeket vetít elénk, az első részben ostorozott társadalmat itt főképviseelőiben jónak és tisztelretreméltónak tünteti fel.

Mi az oka ennek a diszharmóniának, ennek a balsikernek? Egyes irodalomtörténészek avval az ijedtséggel magyarázzák, amelyet Gogolyban művének felháborodott fogadtatása keltett: az író mintha meg akarná mutatni, hogy ő nem olyan veszedelmes ember, mint amilyennek gondolják. Kétségtelen, hogy Gogoly nem volt érzéktelen a műve keltette viharral szemben. A fent említett belső diszharmóniának azonban mélyebb okai vannak. Mint minden igazán nagy író esztétikai diszharmóniája, ez is a lélek belső, emberi diszharmóniáját tükrözi. A probléma magyarázatát utolsó megjelent könyve, a barátaihoz írt *Levelek* adják meg számunkra. Ebből világosan megismerjük az író utolsó éveinek sajtósága, ellenmondásos lelkiállapotát. Az Ivanovval való barátság, egyéb tanulmányok, egy jeruzsálemi zarándoklás, utóbb az orthodox szerzetességgel való bizonyos összeköttetések, az írónak egész életén végighúzódó belső nyugtalanságát nem szerencsés irányba fejlesztették. Bizonyos, hogy mély és tisztelretreméltó, evangéliumi ízü belső vallásos elmélyedésig jutott, amelynek a maga módján levonta végső következményeit. Élete végén, úgy mint egykor Racine, úgy mint nem sokkal utóbb Tolsztoj, elfordul az irodalomtól és csak lelke üdvösségének akar élni. Mindenét a szegényeknek osztja, vallásos, sőt egyenesen liturgikus tárgyú műveket ír. Nem mond azonban le -- megint csak úgy mint később, nagyobb hatással Tolsztoj -- bizonyos prófétai hivatásról, az evangéliumi szellem társadalmi érvényesítésének sürgetéséről és, mint legjelesebb francia közvetítője írja, „leveleiben a keresztényi alázatosságnak és az irodalmi elbizakodottságnak azt a vegyülékét találjuk, amely különben nem tartozik a ritkaságok közé”. És itt mutatkozik meg Gogoly vallásosságának minden bensőséges és hősie jószándéka mellett is, szerencsétlen, a kereszténység szellemével semmiképpen össze nem férő túlzó és beteges volta. Megmutatkozik ez negative is, abban a manicheus ízü fanatizmusban, amellyel nagy szellemi értékeket, köztük az irodalmat is, megtagadja. És megnyilatkozik pozitíve abban, hogy a nagy forradalmi hazafi és az evangéliumi ember egy forradalommal, hazafisággal és evangéliummal egyaránt ellentétes reakciós zavaros politikai eszmevilágnak lesz hirdetőjévé, úgy mint a negyvenes évek orosz szlavofiljei: cárnak, ál-lamegyháznak, feudalizmusnak, sőt jobbagységnek védelmezőjévé. A hatás nem maradhatott el. A közvélemény, legnagyobb tisztelői és követői is, végkép ellene fordulnak és hosszú időre elintézik egy éppen nem szabatos, a bonyolult valóságról semmit sem mondó kényelmes formulával: Gogoly „miszticizmusba” esett. De a

cárizmus sem tudta neki megbocsájtani a *Holt lelkeket*, amit mindennél jellemzőbben mutat az a kis irodalomtörténeti adat, hogy Turgenyevet számúzik a fővárosból, mert egy levelében az elhunyt Gogolyt nagy embernek merete nevezni.

Ő maga, mint régi-magának árnyéka bolyong, Jeruzsálemből visszatérve, anyagiak nélkül, lakás nélkül, egyik barátjától a másikig. Utolsó napjaiban így írja le egy szentani: „Túl hosszú derekú, félszeg modorú, ferde járású, kopott és hanyag öltözetű, apró emberke volt, homlokára leomló fürtjével és hosszú, horgas orrával meglehetősen nevétségesnek látszott. Nehezen és keveset beszélt. Olykor felvillant benne régi vidámsága, főleg gyermekok körében, akiket nagyon szeretett, de hamarosan visszahanyatlott hypochondriájába“. Kevéssel halála előtt a legnagyobb áldozatot is meghozza, amit egy író elveinek tehet: elégeti a *Holt lelkek* második részét. 1852. február 21-én, 43 éves korában, testileg-lelkileg összetörve meghalt.

Szomorú egy vég? Az azóta eltelt száz esztendő eszméinek győzelmét mutatja, — evvel az emberét is. Lelke pedig, szegény elgyötört lelke, végül is jogosan mondhatta el, amit *Vallomásaiban* írt: „Nyomoztam az életet a maga valóságában, nem a képzelem álmaiban, és így elérkeztem Ahhoz, aki az élet forrása.“

APÁM VACSORÁZIK

*Egy szót sem szól. A párolgó leves
fátyola mögül néha kitekint,
éppúgy mint mikor valamit keres,
szeme körüljár, s tábla néz megint.*

*Kenyérért nyúl, hogy újra szegjen,
s a kenyérhéjban sír a kés,
akárcsak benne, — élesebben
sebet hasító szenvedés.*

*Anyám az asztalt nézi hosszán,
szeme körül árnyék a gond,
sápadt az arca, mint magosban
felhők közt szálló holdkorong.*

*Pedig ők érzik napjaikban
a jó emberség örömet...
Tudom már: ami ebből itt van
a földön, nekünk nem elég!*

*Nem búsulnak, csak nem beszélnek,
és én is hallgatok velük.
Megértem így is a beszédet,
amit kiált az életük!*

Csanád Béla

A VILÁGIAK NAGYKORÚSÁGA

A Vigilia ezévi januári számában fölvetette a világiak nagykorúságának kérdését s kérte olvasóit, szóljanak hozzá a témához. A visszhangból megállapítható, hogy a probléma valóban időszerű és komolyan foglalkoztatja mind a hívőket, mind a papságot. A válaszok akár kifogás, akár ellenvetés, akár megállapítás formájában többnyire értékes megfigyelésekkel, szempontokkal és javaslatokkal szolgálnak. Volt vélemény, mely nehézményezte, hogy a Vigilia cikke „sok gondolatot és problémát fölvetette, de a lényegét, a krisztusi nagykorúság dogmatikai és valláserkölcsei háttérét annak az apostolnak a tanítása alapján, aki leveleiben ezt a kifejezést először használja, nem mutatta meg“. Írója Szent Pálra céloz s az ő efezusiakhoz írt levelének egy helyét idézi (Ef. 4, 13), igen találóan mutatva rá a „krisztusi nagykorúság“ elvének erre az örökérvényű apostoli megfogalmazására. A Vigilia cikkének azonban nem az volt a célja, hogy e „dogmatikai és valláserkölcsei háttérét“ fölvetítse, hogy a nagykorúság gondolatát a misztikus Krisztus-test tanának rendszerében értékelje, s hogy e gondolat szentpáli és szentjánosi teológia alapjait ismertesse. Mindez külön elmélyedő tanulmányt igényelne; s hogy olvasói határozottan megnyilatkozzon érdeklődését és igényét kielégítse, a Vigilia vissza is fog térni erre a kérdésre. Januári cikkünk eleve föltételezte a katolikus hívő részéről ezeknek az alapoknak legalábbis sommás ismeretét s a nagykorúságot nem úgy nézte, mint teológiai jellegű problémát, hanem úgy, mint történetileg jelentkező tény és igényt, mint a mai, a modern kereszténység egyik világszerte jelentkező sajátos vonását.

Világszerte jelentkező vonást, nem pedig speciálisan magyar jelenséget; ezért hivatkozott külföldi, osztrák, német, francia tényekre és írókra. A probléma mindenütt egy és ugyanaz; itt vagy ott a helyi viszonyok s körülmények szerint színeződik ugyan, de lényegében közös és azonos; nyilvánvaló, hogy amit másutt vele kapcsolatban okosan megállapítanak és pontosan megfogalmaznak, az a mi számunkra sem haszontalan. Különösen akkor nem, ha a fejlődés párhuzamossága folytán a külföldi megfigyelők által elemzett jelenségek nálunk is megtalálhatók, noha mint egy másik hozzászóló írja, „nálunk más a katolicizmus fejlettségi foka és egészen más a társadalmi környezet“. Ezért — teszi hozzá — „az idegen források a magyar helyzet nagyobb megértése helyett sokkal inkább annak nagyobb félreértését szolgálják“. A Vigilia cikke számára azonban a tanulmányok, melyeket idézett, nem „források“ voltak, hanem jöszemű föltárásai és találó megfogalmazásai olyan tényeknek és jelenségeknek, amelyeket „forrásában“, a mi itteni, magyar keresztény életünkben is

tapasztalt. Ezért idézte őket. S annak érzékeltetésére is, hogy problémáinkkal nem állunk egyedül, hanem az egyetemes test részeiként a többi taggal együtt vajúdnak a Test növekedésének elkerülhetetlen válságaiban. Helyesebbnek érezzük tehát, ha a máshol elhangzott megjegyzéseket figyelemmel kísérjük és tanulságunkra fordítjuk, mint ha azzal, hogy ránk úgysem vonatkoznak, mereven elhárítjuk. Különösen mikor a mélyebb vizsgálat arról győz meg, hogy e megjegyzések — *mutatis mutandis* — bizony vonatkoznak ránk is.

Mielőtt rátérnénk az egyes hozzászólások főbb megállapításaira, úgy véljük, igen hasznos lesz januári cikkünk kiegészítésére s a nagykorúság fogalmának alaposabb megvilágítására közreadnunk az alábbi tanulmányt, mely — szerzőjének szavai szerint — a kérdést fölvető írás „jobbára gyakorlati ténymegállapításaihoz a történeti-szociológiai alapon való lélektani továbbkeresés” eredményeit fűzi hozzá. A *Robert Scherer* esszéjéből idézett megjegyzésből indul ki, hogy „a papság sokszor tusakszik a világi hívők tevékenysége ellen”. A tusakvás, mondja, kölesönös, és fölületi szintje alatt „egy alapvető viszonyi (relációs) tisztázatlanság lap-pang”, amit külön föl kell tárni és föl kell számolni. Ehhez kíván hozzájárulni a tanulmány, előljáróban közölve, hogy „az itt követezőket papi ember írja”.

A VILÁGIAK NAGYKORÚSÁGA ÉS A PAPSÁG

A papság és hívők általános viszonya — mint minden szociális reláció — a történelem folyamán jelentős fordulatokat és alakulást mutat. Nem mintha elvi-dogmatikai síkon lehetőség volna valami konfliktusra vagy bizonytalanságra; ez teljesen rögzített és egyértelmű minden idők számára. De az Egyház evilági és történelmi intézmény is, és mint ilyen, magán viseli az alakulások földi törvényét. Minden reláció — már bölcséleti fogalmában jelentkezően — egy bizonyos labilitást hord magában, ami a két pillér közti feszültség és áramlás következménye. Különösen megmutatkozik ez a labilitás a lélektani kapcsolatok világában, ahol két gazdag tartalmú, az élet mozgását hordozó lény a viszony két végpontja, illetve alapja. S még fokozottabb a fenti tétel érvénye papság és hívők általános viszonyának kérdésében, hiszen az egész emberi társadalmat átjáró közösség az egyik pillér, viszont mindkettő benne áll a történelem, a társadalmi élet sodrában; hogyné változna, alakulna ez a kapcsolat az évszázadok folyamán!

De nemcsak egyszerű változásról kell itt szólni, hanem az evangéliumi mustármag növekedésének törvénye alapján fejlődésről is, mely — bár van időleges megtorpanás, sőt elsorvadás is, — alapívelésében mégis következetesen fölfelé, a „teljesség” felé tart. Plasztikusan utal erre a világiak jelenlegi éretté-válá-

sát megállapító „nagykorúság“ kifejezés is. Ezt a kort meg kellett előznie egy „kiskorú“, fejletlen, a világiak felé „gyámkodást“ jelentő fázisnak. Ez a gyámkodás azonban csak mai visz-szavetítésben megalázó és „klerikális“ magartartás; a maga tör-ténelmi szakaszán és adottságai közt az Isten Országa akkori „megtestesülésének“ számított.

Történelmi áttekintés

Az ősegyház első három századát papság és hívők kapcsola-tában a probléma-nélküliség, vagy (a képnél maradvá) mintegy a boldog gyermekkor idejének kell minősítenünk. Nincs itt még halvány kísértés formájában sem „relációs feszültség“, aminek okát a kezdeti egyszerűség mellett a kereszténységnek a külvi-lághoz (állam, társadalom) való viszonyában találjuk meg. Ez- időben a kereszténység még tisztán vallási ügy, minden külső és társadalmi vetület nélkül; nem „tárgyasult“ — ahogy Scherer mondaná —, de annál inkább magával ragadó és szivet-lelket betöltő alanyi élmény, személyes élet és valóság. Ebben a ke-reszténységben még nem objektiválódik a papság sem külön társadalmi renddé s a lehető legtávolabb van a „kasztszerű“ elszigeteltségtől. Elsősorban a minden külső megjelenéstől, hódítás-tól való elzártság következtében. De valószínűleg egy pozitív ok: egy erre a korszakra adott különleges isteni adomány je-lenléte miatt is. A karizmatikus Egyházra gondolunk, melyben a papi rend szentségi hatalma a hierarchiának adatik ugyan, de ugyanakkor mindennapos jelenség, hogy valaki karizmás elra-gadtatásban Isten üzenetét tolmácsolja a hívő-közösségnek. Itt természetesen képtelenség az Egyházzal, mint „a papság céhbeli ügyéről“ való felfogás, hisz mindenkié a „kenyértörés közössége“, mindenkié lehet a szólás kegyelme („prófétálás“, „nyelveken való beszéd“ stb; I Kor 12.), amint hogy közös teher és fájdalom a bűnök, elesések is (nyilvános penitencia-tartás), és közös sors az egész kereszténység, egészen a vértanúság szolidarizmusáig. Itt nemcsak a papság érezte, hogy Krisztus követőjének lenni való-ban „kléros“ (sors, ebből a klérus, klerikus!); hanem a hívőseereg, a „laikusok“ (világiak) is életre-halálra vállalták ezt a sorsot.

E meghatározó terminusok megvoltak szinte kezdettől fogva (Origenes, Tertullian a III. században már rendszeresen használ-ják őket); de az elhatárolás élesebb hangsúlyát csak Nagy Konstantin idejében kapják meg, midőn a 313-as türelmi ediktum, majd főképp a 320-tól kiadott császári rendeletek nyomán a ke-resztény papság — mint elismert és támogatott vallás letétemé-nyese és ápolója — különleges állami kedvezményekben része-sül (állami fizetés, katonáskodási és adómentesség, stb.) s lassan kiváltságolt „osztály“-helyzetbe jut, a pogány-római papság mel-lett, majd annak helyén s ahhoz hasonlóan. Ez a kétségtelenül megbecsülést kifejező változás a közterhek és életgond alóli men-

tesítéssel a kizárólag hivatásának élő papság megteremtését jelenti; de a társadalmi és intézményes kiemeléssel az eddigi közvetlenség helyett egyben bizonyos elszigeteltségbe is helyezte a papságot.

(Meg kell jegyeznünk, hogy a papságnak a hívekhez való viszonya általában ilyen jellegű a természeti vallásokban, sőt a kinyilatkoztatott őszövetségi vallásban is. A vallástörténet tanúsága szerint a papot hivatásszerű foglalkozása bizonyos általános, szakrális légkörbe és elszigeteltségbe burkolja. Ezt a „kasztszerűséget“ kifejlesztette s még jobban nyomatékozta a papi rendnek sok népnél meglévő, intézményes örökletessége egy-egy család, törzs, vagy kaszt keretein belül. A mózesi törvény is külön törzset, a Léviét jelölte ki a papi hivatás és szolgálat ellátására.)

A népvándorlás-érintette területeken a papságnak ez a pontosan körvonalazott és stabil társadalmi helyzete a római impérium felbomlásával erősen szétzilálódik. Minden mozgásban, alakulásban van; de az Egyház már annyira erős — (az egyetlen szilárd pont a széthulló Európában) — hogy nemcsak pusztá létét tudja átmenteni, hanem az egész kaotikus világalakulás irányát és formáját is megadja. Megmissziózza a pogány népet, sőt egész (állami, társadalmi, kulturális) életberendezkedésük alapjait meghatározza. Ez lesz Isten Országának, új, erősen e világi inkarnációja is, melynek végén, a középkor virágkorára — nem minden válság és rengés nélkül — testet ölt a *Respublica Christiana* eszménye.

A papság és hívek viszonya, illetve a papság társadalmi helyzete hűen tükrözi e fejlődés szakaszait. A középkori Európa alakuló századaiban a papság vállalja a kezdés hősi áldozatait, a missziózás félelmesen kötetlen szabadságát, a minden társadalmi renden kívülvalóságot és a mindenre készenlétet. Nagy Károly és utódai, s a többi őt követő keresztény fejedelem, köztük a mi Szent Istvánunk, s az egész feudális középkor még Nagy Konstantinnál is kifejezettebben „renddé“ teszi a papságot, fizetés helyett földjavadalmas biztosítással; de ugyanakkor él a kötetlenség és önföláldozás szelleme is, amiről egy Szent Gellért Szent Bonifác vagy Szent Adalbert példája tanúskodik. A hierarchia, a papság vezetőszerepe kétségtelen az államéletben is, főképp az indulás évszázadaiban, de mindez nem eredményez mai értelemben vett „tusakodást“, ellentétet vagy osztályharcot, legalább is nem általánosságban. A papság rendi kiváltságossága is nyilvánvaló, de a társadalom ezt a hivatással járó jogos megkülönböztetésnek érzi és vállalja.

Az újkorban ez az egység felbomlik. Az állam mindinkább laicizálódik, s az Egyház századokon át új inkarnálódásának formáit keresi. Megrendült papság és hívők kapcsolata is. Ami a papság felé hajdan természetesnek tetszett, most kérdéssé válik; s bár világi privilégiumait többnyire elveszti, elkülönültsége általában megmarad, sőt helyenkint csak még nyomatékosabb lesz.

Az általános közömbösség hatására sokszor még a vallásukat gyakorló hívők is pusztán papi ügynek tekintik az Egyház ügyét, mellyel kapcsolatban, úgy vélik, semmi felelősségük és teendőjük nincs.

A mai helyzet

Ezen a téren jelentett lényeges változást — s adott javalló választ a hívők köréből spontánul s mind határozottabban fölébredő igényekre — XI. Pius pápa a katolikus tevékenység meghirdetésével, ami szükségszerűen fölvetette egyúttal a papság s az innmár nagykorúvá lett és nyilvánított hívő kapcsolatának kérdését. A kereszténység történetében először fordult elő, hogy minden egyes kereszténynek személyesen kell állást foglalnia a vallás, a lélek, az Isten országa kérdéseiben, s ha igent mondott, nem lehet többé érdektelen szemlélő, vagy kézenfogva vezetett gyermek, hanem mint nagykorúnak tudnia és vállalnia kell, hogy a Misztikus Test inkarnációja az ő ügye és felelőssége is; hogy ebben együtt kell működni a szakramentális hatalom részeseivel; s hogy hatalmi, vagy akciós feltékenységre egyik félnek sincs se oka, se joga. S ha a hívő esetleg olykor mégis ilyen évszázadok által emelt és még le nem bontott falakba ütköznék: például az egyházi élet „kizárólagosságát” védelmező papi elzárkózásba, (melynek mélyén nem egyszer lappang a papi sors magányossága) joga van rá, hogy — tapintatosan és a tisztelet megtagadása nélkül — latba vesse jóakarátát az avult akadályok elhárítására. Ügyelnie kell viszont nehogy benne magában is fönnálljanak ilyen akadályok, nehogy beiole magából áradjon a papság felé bizonyos elszigetelő erő, mint multból visszajáró vagy ittrekedt kísértés, annak a feszességnek, áltiszteletnek és merev távolság-tartásnak a formájában például, mely egyes helyeken, főként falun, a közös munka egyik legfőbb gátja.

Az akadályok fölismerése, a nehézségek fölmerése, a kérdések tisztázása és a gátak lebontása sürgős és elháríthatatlan kötelesség mindkét fél, mind a papság, mind a hívő számára. Tudnunk kell és át kell élnünk, hogy a papság isteni kiválasztottsága szerint ugyan valóban különleges „rend”, *ordo* osztályrésze, de ez a rend *csak* szakrális (vallási) és *szakramentális* (szentségi: szentelt és szentelő) jellegű, s nem akar és nem akarahat társadalmi kivételezettséget, rendi elkülönítést; hogy bizonyos lelki, hivatásszerű magányosság és idegenség megjelenik ugyan a pappal a világban, de ez a természetfölöttiség többlete a földön, nem pedig emberi, osztályszerű idegenség; hogy a *kánoni* privilégiumokat kívánja és igényli ugyan az Egyház az ő papjai számára, de *nem osztály-különítő célzattal, hanem kizárólag ábratásuk és „szentebb életük” teljesebb biztosítása érdekében*. Ha tehát az évszázadok folyamán bizonyos társadalmi jellege mutatkozott a papságnak, semmi esetre sem azért támadt, mintha rendi

lényege volna; és nem is tartozik lényegéhez. Csak a történelem korszerű és kényszerű köntösét vette magára adott esetben, de ettől szívesen és készséggel megválnak a lényeg érdekében; főképp ha már akadálynak is érzi hivatása továbbteljesítésének útján.

S így találkozik a krisztusi élet és szolgálat közösségében a pap és a nagykorú hívő. A pap: mindjobban kibontakozva a történelem folyamán ráakódott elkülönítő „rendi” és akciós nehézségekből, de elérve és beleépülve hivatásának legigazibb, szent-ségi mélységeibe; s a nagykorú hívő: fölismerve és vállalva a Krisztus-test építésében ráeső arányos felelősséget és segítve — elsősorban élete korszerű tanúságtételével — Krisztus megszületését, testetöltését testvéreiben, a világban.

K o n c z L a j o s

Akadályok, nehézségek? Egyes hozzászólások elsősorban ezekre térnek ki, s bizonyára nincsen tanulság nélkül, ha a fontasabbakkal mi is foglalkozunk. „A hívőkben — olvassuk egy világi férfi levelében — valóban megvan az igény a tevékenységre, viszont a papság egy része nem tud mit kezdeni a fölkínált erővel. Gyakorlatilag nem tudja hasznosítani”; esetleg nincs érzéke a kérdéshez, esetleg némi bizalmatlanság — (Koncz Lajos szavával akció-féltékenység) — lappang benne, vagy éppenséggel a kényelmét óvja; s az is előfordulhat, hogy „túlzott konzervatívizmusával maga tereli a hívők kétségtelen készségét a laicizmus veszélye felé”.

E megállapítások között — melyek más és más helyi színezéssel, de hasonlóan külföldön is elhangzanak — talán az a legjellemzőbb, hogy a lekipásztor „nem tud mit kezdeni” a hívők jóakarásával, nem tudja „gyakorlatilag hasznosítani” tevékenységi vágyukat. Ennek egyik okát a hozzászóló a papság társadalmi helyzetében látja. „Papságunk — írja — a letűnt államrendszer középosztályának és földbirtokosainak életszintjéhez hasonló anyagi körülmények közt élt, s ez, mi tagadás, magatartását, gondolkodásmódját is befolyásolta. A hívők tömegei felé eddig nem mondhatta, hogy hiszen veletek élünk együtt, ugyanazt esszük amit ti, ugyanúgy ruházkodunk, ugyanazt az életmódot folytatjuk (Tertullian). Ezt nem bűnül jegyzem meg, hanem annak bizonyosságára, hogy papságunk bizonyos mértékig elszakadt a tömegektől és nem tudott, vagy a gyakorlatban kényelmetlen volt számára mindenkinek mindene lenni”. Ez a helyzet azonban, mondja a hozzászóló, megszűnt, s vele együtt eltűnt a pap és hívei közti bizalom egyik komoly akadályja; „az egyenlő teherviselés, a keresztek egyenlő súlya kialakíthatja a helyes kapcsolatot” s a közös munka föltételét, a kölcsönös megértést.

Úgy véljük, van a „gyakorlatilag hasznosítani nem tudásnak” más oka is, s ez elsősorban abban a téves irányulásban keresendő, melyet nálunk — (de nem egyedül csak nálunk) — a

hívók tevékenysége — ha nem is mindenestül, de leghangosabb és leglátványosabb megnyilvánulásában tagadhatatlanul — vett. Ezt az egészen más célra és területre szánt tevékenységet sokan az Egyház határozottan kifejezett szándékától eltérően túlságosan „mozgalmain” és „közéletien” értelmezték, fiaiusi képviselőtestületektől országos politikáig túlságosan evilági ügyekben érdekelték, és ami az ügyesiminek majdnem elkerülhetetlen következménye: kompromittálták. A lendület, ha jóhiszeműen is, mintha túlságosan a „külterjes gazdálkodás” szolgálatába szegődött volna; mintha a „keresztény társadalom” nagyobb hangsúlyt kapott volna benne a keresztény *életnél*; mintha — megismételve *Robert Scherer* megszívlelendő és a két háború közti nagyur helyzetre is találó szavait — „a világot nem annyira Krisztusnak akarták volna alávetni, hanem a keresztény világnézetnek”. Ezért volt azután, hogy a kívülállók szemében még bizonyos vallási szertartások s a kegyelmi élet bizonyos tömegeket megmozgató tényei is úgy tűntek föl olykor, mint egy evilágra irányuló akcióprogramnak, egy „keresztény államberendezésre” törekvő, végső céljában mégiscsak politikai mozgalomnak a járuléka.

Mi volt nálunk általánosságban a helyzet? Az Egyház szándéka szerint való friss és termékeny katolikus tevékenység helyett, melynek lényegénél fogva a *világiak* tevékenységének kellett volna lennie, „hivatalos” formában egy eléggé nehézkes, általában szorosan papi kezdeményezések szerint működő és társadalmi összetételében meglehetősen egyoldalú — és korszerűtlen — szervezet élte a maga életét, mely épp formalizmusánál és kissé szűkkeblű osztályi körlátottságánál fogva nem tudta kellően megérteni, értékelni és hivatása területén ki is elégíteni a társadalomban mind határozottabban ébredő igényeket. Annál kevésbé, mert ezek az igények olykor szinte türelmetlen szomjúságukkal leginkább azokban a rétegekben jelentkeztek, amelyekből ez a szervezet osztályi — középosztályi — egyoldalúsága miatt a legtávolabb volt, s amelyekkel nem annyira a Krisztus-test közös építésének testvéri kapcsolatában, mint inkább a fölülről lefelé való gyámkodás viszonyában állt. Keletkeztek és működtek azután e szervezet mellett, tőle többé-kevésbé, vagy esetleg egészen függetlenül — s nem mindig kölesönös bizalmatlanság nélkül — különböző „világnézeti mozgalmak”, fiatalabb erőkkel, korszerűbb szemlélettel s azzal az igénnyel, hogy a világiak tevékenységét a keresztény elveknek a társadalomban való érvényesítésére vessék latba; sajnos nem mindig tudták megőrizni teljes függetlenségüket egyes akkori ideológiai hatásaival és egyes feljük forduló hatalmi és kisajátítási törekvésekkel szemben; a két háború közti korszak végső szakaszában pedig többnyire vagy szerencsétlen kompromisszumokba, vagy sajnálatos önellentmondásokba szorultak. Bárhogyan történt, annyi bizonyos, hogy útjuk — akár mint itéli is meg a szemlélő — a mai új keretek között időszertlenül és járhatatlan.

Ott van végül a világiak tevékenységének egy nemrégiben még igen széles és már a keresztény közösség bensőbb köreire eső területe: a *karitatív munka*. Terhelő árnyékát ugyan erre is rávetette némileg az említett „közéleti kereszténység“, és nem is minden megnyilvánulását lehet mentesíteni az alól a vád alól, hogy vele az uralkodó osztály igyekezett elaltatni szociális rosszlelkiismeretét; viszont amíg emberek lesznek, nemcsak hogy mindig szükség lesz arra, hogy a rászorulókon segítsenek, hogy az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit gyakorolják hanem az utolsó ítélet leírásában (Máté 25, 35-46) foglalt krisztusi-parancs szerint ez alapvető kötelessége is minden kereszténynek. Ha pedig van idő, amikor ezen a munkán folt vagy gyanú esik, mi sem könnyebb, mint megtisztulnia és megújhódnia az önzetlen, tiszta felebaráti szeretet forrásánál. Ez a karitatív munka azonban, mint a világiak tevékenységének területe, a multhoz képest erősen vesztett jelentőségéből és tetemesen megcsappant, mert egykori föladatainak túlnyomó részét a fejlődő szociális állam vállalja magára és teljesíti, aminek e szociális állam keresztény polgára, mint a haladás egyik jelentős mozzanatának, csak öszintén örülhet.

Ma tehát nagyjában és általánosságban így áll a dolog: ott van egyfelől a világiak tevékenységi igénye; ott vannak másfelől a világiak tevékenységének régebben használt, akár kompromittált, akár elavult, mindenesetre időszerűtlen útjai és módjai. Érthető, ha vannak lelkipásztorok, akik „nem tudnak mit kezdeni“ a hívők igényeivel. Viszont vannak hívek is, akik elégedetlenek a katolikus tevékenységnek azokkal a lehetőségeivel és módjaival, melyeket okos és modern papjuk javall nekik.

Nyilvánvaló, hogy a régi formákkal le kell számolni és új struktúrákban kell gondolkodni. A világiak katolikus tevékenységének fogalmát meg kell tisztítanunk a két háború közti kor tapasztalányaitól: a mozgalmiság, társadalmi akció, vagy éppenséggel politikai aspirációk képzetétől, s minél teljesebben az Egyház eredeti szándéka szerint kell értelmeznünk, vagyis úgy, mint tudatos és felelős részvételt Krisztus misztikus testének építésében, nem pedig úgy, mint tagságot valaminő evilági célra irányuló mozgalmokban. Véleményünk szerint ez a hívő nagykorúságának egyik alapvető föltétele és ismérve: megérti-e és vállalja-e a Krisztus-test építésének, a Krisztus-test életében való részvételnek ezt a föladatát és hivatását, ezt a mindenekelőtt kegyelmi és transzcendens irányulást s annak a krisztusi kijelentésnek a föltétlen megszívlelését, mely szerint „az én országom nem e világból való“. Ha pedig ezt megérti: ha kilábalta a túlságos mozgalmiságnak, az evilági állam- és társadalomszervezés becsvágyának, a „politikai kereszténység“ paradoxonának kamaszskorából s elérte a téves illúziókról lemondó valódi nagykorúságot, bőven meg fogja találni tevékenységi területét a köztünk és bennünk élő Krisztus misztikus testének tudatos tagjaként, mind a litur-

gikus élet fáradhatatlan istendicséretében, mind a világban való tanúságtétel állandó, nyugodt művében. Ha pedig vannak, és nyilván vannak, akik mindebben elvföladást és *par excellence* keresztény föladatokról való lemondást látnak, vegyék fontolóra mindenekelőtt Krisztus félremagyarázhatatlan szavait, valamint Szent Péter, János és Pál meg az egyházatyák alapvető és esodálatosan mély tanítását az „Isten országa“, a páli „misztérium“, a jánoszi „élet“ szükségyszerü transzcendenciájáról, a keresztény közösség lényegi üdvösségre-irányultságáról. De ugyanakkor azon is elmélkedhetnek, vajjon nem kell-e az általunk sommásan „mozgalminak“ nevezett utak lezárulásában az isteni gondviselés tisztító, lényegeshez visszaterelő, keresztényeket nagykorúsító munkáját látnunk. Mert hogy a hirdetett elvek és egyik-másik hirdetőjük élete közti nem egyszer kínos ellentétről, számos kiábrándulás és eltávolodás forrásáról ne is beszéljünk, nem tapasztalhattuk-e olykor a mozgalmak világában a *Robert Schercr* emlegette „objektivizmusnak“ azt a legsúlyosabb elfajzását, hogy a kereszténységet sokan nem mint személyesen megvalósítandó és kötelező életet, nem mint *ideológiát* fogtak föl és „képviselték“? A tanúságtétel, mint a nagykorú hívő elsőrendü és legfontosabb föladata a világban, nem tőr meg ilyen beteges széthasadást s lehetőséget sem igen nyujt — hacsak a farizeusság némely már a pszichopatológiába tartozó esetei számára nem — ilyesfajta kóros dezintegrációra. Ellenkezőleg minvoltából, természetéből folyik, hogy integrál, hogy egy és ugyanazon élő egységbe foglalja saját megszentelődésünknek meg a világ felé való küldetésünknek a munkáját; mindkettőnek azzal teszünk eleget, ha minél jobb, minél teljesebb keresztények vagyunk életünk minden egyes percében, helyzetében, magatartásában és föladatában. E kettő immár szétválaszthatatlan; s e szétválaszthatatlanság élménye a keresztény nagykorúság élménye; ennek az egységnek a megvalósítása a nagykorú hívő világban való tevékenységének korszerű, egyházi közösség és profán társadalom számára egyaránt hasznos, egyértelmü és becsületes útja. Korántsem utópia, hanem egyre szebben kibontakozó valóság, a hozzászólások tanúsága szerint is. „A nagykorú hívő — idézzük az egyikből — teljes értékü, élő, eleven tagja a Titokzatos Testnek, az Egyház hierarchikus, liturgikus és kegyelmi közösségének“. Itt azután nincs osztálykülönbség, nincsenek kaszt-határok; „a lényeg az, hogy sajátos helyzetében, egyéni körülményei között adott helyzetét minél tökéletesebben betöltse mint keresztény... Az ilyen nagykorúak nem hangosak, nem kiabálnak, semmiféle különleges mozgalmakat nem csinálnak, hanem egyszerűen élük a kereszténységet a szürke hétköznapi forgatagában“.

A Vigilia januári cikkében szó esett bizonyos olyan közösrégre való förekvésekről is, melyek mintha a lélek és Isten sze-

mélyes dialógusának rovására kezdenének, érvényesülni, s melyekben mintha a szükségesnél nagyobb mértékű volna a vallási élmények és tények megbeszélésének vagy éppen „kibeszélésének” vágya. A hozzászólók közül egyesek, nyilván nem véve eléggé figyelembe a kérdéses részlet szövegének egységét és összefüggéseit, fönnakadtak annak egyetlen mondatán s benne részben individualizmust, részben az Egyház közösségi természeté elleni támadást véltek; ami nyilvánvalóan messze áll a cikkíró szándékától. Az érzékeny visszhang — és a félreértés — azonban arra figyelmeztet, hogy a közösség problémája a mai katolikus gondolkodás egyik kényes és időszerű kérdése. „Súlyos elvi tévedésnek tartom a túlzott közösségieskedés elméletét — írja egy harmadéves egyetemista. — Az istenszeretetet és a közösségszeretetet keresztény gondolkodás nem állíthatja szembe... Komoly, felelős közösségek kialakulására az emberi lehetőségek szélső határáig szükség van... Aki a közösség ellen szól, a katolicizmus alapjait támadja“. De miféle „közösségről” van itt szó? Mi az a „keresztény közösség?”

Köztudomású dolog, hogy a tizenkilencedik század átlagos, „polgári” kereszténysége erősen individualisztikus — hogy ne mondjuk: önző — jellegű volt; s hogy ennek azután a századfordulótól fogva elkövetkezett a reakciója: a közösségi jegyek és természet mind nyomatékosabb hangsúlyozása és érvényesítési igénye. A legfőbb tanítói hivatal útmutatása ezúttal is félreérthetetlen és világos; az Egyházra mint közösségre vonatkozó tan megfellebbezhetetlen megfogalmazását a *Mystici Corporis* enciklikában nyerte el. A közösségi igények gyakorlati megvalósulása azonban már korántsem volt ilyen tiszta és egyértelmű. Ismétléseket elkerülő bizonyára elég, ha éppen csak utalunk a két világháború közötti — már említett — különféle keresztény mozgalmakra, melyek többé-kevésbé mind valaminő „közösségi” eszmét hirdettek s olykor kínos fogalomzavarban keverték össze, ha ugyan hallgatólagosan nem azonosították, a keresztény közösséget annak a társadalmi vagy nemzeti, de mindenképpen profán és immanens közösségnek az eszméjével, amelynek megvalósítását programmként maguk elé tűzték. Így azután a „keresztény közösség”, mindenestül az evlági síkjára helyezve, s más immanens közösségi törekvések és mozgalmak versenytársaként, nemcsak a kívülállók szemléletében, hanem sajnos egyes megnyilvánulásaiban valóságosan is bizonyos politikai — ha nem is mindig szükségképpen pártpolitikai — színezetet öltött. Hogy mily eredményekkel s főként mily következményekkel, az utolsó két évtized tapasztalatainak világánál aligha kell bővebben illusztrálnunk. „Elvi tévedésnek tartom — mondja az említett hozzászóló — hogy a világiak mozgalmának átesapása közéleti térre torzulást jelent”; a tapasztalat viszont azt mutatja, hogy az ilyen átesapások rendszerint magukban hordják az eltorzulás veszélyét, s a különféle „keresztény politikák” utóbb rendszerint az Egyház adja meg az árát. Az igazi

keresztény keresztény marad a közéletben is: ez nyilvánvaló. De legyen az a maga kockázatára és felelősségére, s ne terhelje meg mindig előfordulható tévedései vagy egyszerűen csak ügyetlenségei számlájával, melyet a történelem mindig behajt, a kereszténységet vagy az Egyházat. Ha keresztény közösségről beszélünk, semmiképpen sem gondolhatunk politikai vagy társadalmi akcióközösségre; bizonyára leghelyesebb, ha az ilyen ábrándoknak és kísértéseknek még a gondolatát is elhárítjuk magunktól. Hány és hány biztatóan indult közösségi mozgalom tévedt el az utolsó század folyamán a politika útvesztőiben, hány és hány hasonlott meg önmagában s állította szembe egymással a keresztényeket időleges politikai kérdések miatt, s hány volt végül, amely mánakcsul követve vallást s politikát illetéktelenül egybekapcsoló nézeteit, végül pápánál pápábbnak vallotta magát s kiszakadt abból a közösségből, amelynek nevét zászlajára tűzte. Már ezeknek pusztán történeti vizsgálata is éppen eléggé figyelmet az arra, hogy a keresztény közösséget s a nagykorú hívő közösségi tevékenységének területét egészen másutt keressük: az Egyházban, Krisztus közöttünk élő, gyarapodó s a történelem nemzedékeiben az idők végezetéig szüntelenül inkarnálódó Testében. Mert ez, és egyedül ez a valódi, a kegyelem által élő keresztény, katolikus közösség. Mégpedig hogy úgy mondjuk fölfelé irányuló, történelemben ágyazottságában is természeténél fogva transzcendens közösség, „nem e világból való ország“; azaz mint ahogyan Krisztus, a Megváltó nem a földi Izrael várvavárt politikai megváltójául jött el, úgy köztünk élő misztikus Teste sem hordoz e földi világ és társadalom felé semmit, amit akár politikai, akár szociális programnak vagy ígéretnek nevezhetnénk.

E misztikus test egységében, a Krisztus fősege alatt való közösségi tagságban azután teljességgel értelmetlenné válik közösség és személy bármiféle szembeállítás, egyiknek a másiktól való bármiféle — kicsinyes és szűkkeblű — féltése. „Kollektív valóság, mely akkor értékes, ha egyes külön valóságai elérik legmagasabb formájukat, s oly mértékben, amilyenben elérik“ — mondja e Közösség misztikájának belga teológusa. „S Isten csodáinak egyike, hogy ami által Krisztus nagyszerű Képét alkotjuk a világban: az Egyház hangsúlyozza és sarjasztja ki és tisztítja meg személyiségünket is. Ennek oka az, hogy a kegyelem egy és ugyanaz. Egy és ugyanaz a kegyelem tágitja természetfölöttivé személyünket, s helyez — személyiségünket természetfölöttivé tágitva — ugyanakkor énünk mély és sokszorú képességébe olyan erőt, mely azokat kicsíráztatja, kibontakoztatja és kifejleszti. Ugyanaz a kegyelem, e személyesítő kegyelem illeszt bele amaz egyetlen Ember teljes szervezetébe, aki Jézus Krisztus az Egyházban. A Főnek ugyanaz a kegyelme az, amely ránk, illetve bennünk árad és amely Hozzá csatol minket. Csak úgy lehetünk igazán mi magunk, ha Ő vagyunk: ez a kegyelem napról-napra megvalósuló paradoxona“.

Közösség, igen, de *ilyen* közösség: kegyelmi, szentségi közösség Krisztusban és a szeretetben, (nem pedig evilági becsvágyakat melengető akcióközösség); és egyben a legteljesebb személyesség éppen a közösség teljességének érdekében. Ami pedig a nagykorú hívőt illeti: véleményünk szerint nem legkisebb földadata, hogy a közösség keresztény eszméjének a tapadmányoktól való megtisztításán s a valódi keresztény közösség megvalósításán munkálkodjék az e téren talán még nem mindig elég világosan látó hívő testvérei között. Más szóval: hogy a maga részéről mindent megtegyen a Krisztus misztikus Testéért reá háruló felelősség tudatában azért, hogy a keresztény közösség minél kevesebb földi becsvágygal terhelődjék meg s minél teljesebben a maga valódi, transzcendens, kegyelmi dimenzióiban valósuljon meg és éljen bennünk és köztünk.

Hadd idézzük befejezésül az egyik hozzászóló sorait, aki úgy látszik helyteleníti a Vigilia cikkének szándékát. „Néhány általános bátorítás után — úgy mond — nagyon is konkrétan és alaposan írja le a világiak tevékenységéből származó hibákat és veszélyeket. Ebből pedig nagyon sokan, egyháziak s világiak egyaránt azt a következtetést vonhatják le: milyen jó, hogy eddig nem csináltunk semmit; legokosabb, ha eztán sem csinálunk. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nálunk még nemrégiben is széles körben uralkodott a negatív szellem, mely a bűnalkalmak lehető legteljesebb kikapcsolásával akarta kiküszöbölni a bűnt. Inkább nem vállalták a jót, hogy a vele kapcsolatos veszélyeket elkerüljék“.

Nos, nem gondoljuk, hogy a cikkből az olvasók éppen ezt a legkevésbé kézenfekvő s a cikk célzatával leginkább ellenkező következtetést vonnák le. De nem gondoljuk azt sem, hogy a hibák, veszélyek, tévedési lehetőségek elhallgatása, kendőzése vagy mentegetése helyes volna. Ki nézzen szembe problémáinkkal, ha mi magunk nem? Főltéve ha becsületesen, jószándékkal és felelősségérzéssel, nem vaktában, hanem az értékek tiszteltével és kellő szeretettel tesszük. Ahogyan egyik hozzászólónk írja, a dolgozó mai hívők egy egész rétegének igényeit szólaltatva meg: „A modern embertől lelki nagykorúságot csak akkor várhatunk, ha igazán és őszintén megismertetik vele a lelki élet szépségeit és gazdagságát. Azonkívül bátran és nyíltan mondják meg hibáinkat, de mindent, amiben elmaradtak vagyunk, mert *az első lépés a belátás, az önmagunkkal való szembenézni tudás*, amire a multban még nagyon sokan nem jutottak el“.

A MŰ

*Hogy született? — Nézd, ott az erdő
háttérében a zöld eget
s az árnyék fák bogait rajla,
amint a ritka fellegek
rései közé ékelődve
mintáznak távol tornyokat,
oly ösztönös, műveszi rendben,
amilyent terv és akarat
sosem teremt és nézd a párát,
magától leng, nem hajtja szél,
belső erő kavarja, úzi
nagy formákba, most hófehér
gomolyként áll, mint szörnyű csontfő,
majd megremeg s bolyhokra hull,
kigyózva száll ismét s a holdfény
sápadt tűzén szikrázva gyúl.
S e Játékot a csönd kíséri,
mint óriási, tompa kar,
titokzatos, sötét dalával,
melyet csak Ó — tán Ó se hall.*

Bánkuti Miklós:

HÓVIRÁGOK

*Kibújt, kibújt a hóvirág,
tavasz virága végre,
a hó alól a hóvirág
parányi gyertyafénye.*

*Szent március szép éjjelén
ezer lángocsku lobban
a kis domb déli oldalán
sötét kökénybozótban,*

*hol bál van most, halk éji bál,
lány illatok suhannak,
lány illatok farsangja ez
s farsangja ez a holdnak,*

*derengve leng alább-alább,
hogy ring, suhog a fátyla
s mily meztelen a tüll alatt,
amint mellét kínálja*

*a tavasznak — cincér zenél
vén fák fülébe álmot...
s szívják a hold fehér tejét
az égő hóvirágok.*

Bánkuti Miklós

HÁROM NAP

Irtta Magyar Ferenc

Az első nap

Forró nyári vasárnap délután volt. A főtér házai jóllakottan szuszogtak az ebédutáni csendben. Csak a Tag-vendéglő kuglizója menydörgött fel időközönként, hogy ébrentartsa a toronyban szolgálatot tevő tűzört.

Kapu nyikordult a keskeny Sóház utca felől s nemsokára könyvvél a hóna alatt egy férfi haladt át a Szentháromság téren. Egy visszhangos utcán lekanyarodott a Fürdő felé, ahol már csavargatta és pengette húrjait a cimbalmos. Betért a nyári vendéglőbe, mert nem tudta megállni, hogy megegyszer le ne üljön abban a lugasban, ahol egy héttel előbb — az érettségi vizsga áldomásán — a kékszemű Küllő Katalin és Skribeczki tanár úr között oly lelkesen és szinte már közunalomig fújta, hogy: így élni szép... így élni jó, így oly vidám az élet...!

Sört kért.

Elmerengve nyalogatta a jéghideg italt a még üres zöldvendéglő közepén, azután fizetett és továbbment.

Bebarangolta a kiserdő útjait, letelepedett a Kopaszkö kiugrójára, ahol alkonyatig olvasott. Megszakításokkal, mert időközönként az ifjúkor színhelyétől búcsúzó férfi szemével simogatta végig a harangok és ódon falak városát. A főtér négyszögüre kiképzett szép rajzát. Középen a bástyatornyos templomot össze-vissza járó régi órájával. A templom előtt a fehér szobrot, melyre télen deszkabódét borítanak védelméül a márványkőnek, a gondolatnak és a város hűséges verebeinek. A Korona kávéház és szálloda testes, sárga épületét, a kékfestő, az órás, a posztókereskedő, lószerszámos, kötélverő, mézeskalácsos, kegyserárús, temetkezési vállalkozó üzleteit és a koporsós boltja alatt a borpince bolthajtásos bejáratát. A püspöki palota térre néző hatalmas ablakait s távolabb a szeminárium fehérfalú épülettömbjét, a hatalmas kertet és körülötte a düledező kőfalat.

No, és a parkot, ahol hajnali záporok után nyögdecselve hajladozó öregek szedegetik a csiperke-gombát.

Köröskörül pedig a hajlotthatú kültelki házakat, melyek nyaranként főttkukorica és tomaszesz egybekeveredő illatát árasztják.

Mindez oly szép innen, a hegyoldalról, és marasztalóan magához ölelő.

Pedig holnap reggel a többiekkel együtt ő is felutazik a fővárosba és beiratkozik az egyetemre.

Alkonyatkor nagy kerülővel indult el hazafelé. Még letelepedett a téglagyár melletti meredély szélén és — miként gyermek-

korában tette — kavicsokat dobált le a mélybe, a békanyálas téglagyári tó vizébe.

Már szétteregette sötét fátylát az est, mikor rálépett a Suhogó patak hídjára.

Megállott a hídon, a lármásan rohanó patak felett. Ráhajolt a korlátra és sokáig nézte a kövek zöld hátán lesikló vizet. Hallgatta a vágató víz muzsikáját.

Hogy szalad ez a víz a megomló partok között! Mintha semmi köze nem lenne a világhoz! Pedig madarak isznak belőle, halak születnek benne, köveket görget, vásznat fehérít és szennyet szállít, malmokat és fűrésztelepeket hajt, hajókat visz a hátán.

Kimondhatatlanul nagy dolog a víz. Különös törvényei vannak. Akárcsak az ember életének.

Egyre mélyebben hajolt a korlát fölé, Gondolatai együtt rohantak a száguldó vízzel. Valósággal áteresztette magán ezt a táncolva hömpölygő elemet, a csurgó, loccsanó, zuhogó, örvényekben morajló víz szertelenül csapongó zenéjével együtt. S akkor egyszerre csak érezte, hogy elválik a hid a földtől, emelkedni kezd a vízben tükröződő esti csillagok felé és valami rohanó, kavargó, anyag, mindent átható zúgás veszi körül.

Ki tudja meddig tarthatott ez a valószínűtlen lebegés. Csak arra emlékszik, hogy megszólalt a székesegyház harangja és újból érezte karjai alatt a hid karfáját, lába alatt a pallót. Ahogy a harangszó lágyan elterült a város felett — a házak, a gyárak, a homályba vesző kiserdő és a patak felett — mintha megszeli-dült volna a víz és moraja békésen összeölelkezett a harang szavával.

Vajon megtudja-e valaha, hogy mi volt az, ami befejeződött és mi az, ami elkezdődött akkor, amikor lelépett a hídról?

Míg hazafelé igyekezett a pillogó fényekkel szegett szűk utcákon, körülölelve tartotta a hídon töltött időnek ez a testetlen érintése. Fülében még sokáig ott visszhangzott a zúgó víz és zengő harangszó összekapaszkodó muzsikája s a hang, melyet életében először hallott. Nem, nem a fülével, hanem a szívével.

Elhaladt a székesegyház előtt, ahol a nyitott ajtón át kiszűrődtek az esti szolozsma foszlányai. Nehány latin szó csodálatos visszhangot keltett benne.

Omnes vias meas praevidisti...

Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam...

Quo ibo a spiritu tuo et quo a facie tua fugiam?...

Quia tu posedisti renes meos:

suscepisti me de utero matris meae...

A vacsoránál kissé szótlanabbnak mutatkozott a szokottnál, de szülei arra gondoltak, hogy mégis csak nagy nap a holnapi, amikor érettségizett fiuk az egyetemre indul. Végeredményben már

az életbe, ahogyan mondani szokták. Apja elő is hozta a dolgot mindjárt, ahogyan befejeződött az évés.

— Hát, utaztok-e holnap?

— A többiek igen... Én nem megyek!

— Nem mégy?...

— Nem megyek, édesapám!

— Ejnyeno!... Hát mi lesz?

— Itt maradok.

— Hogyhogy itt maradsz?... Hol maradsz?... Minek maradsz?... Csak nem akarsz te is kalaposmester lenni ennyi iskolával!

Mennyire örült volna titokban ez a derék kalaposmester, ha a fia most azt feleli, hogy de igenis ennyi iskolával — s ha kell, még többel is — ide állok melléd, a formázó korongok mellé, a szalmiákszesz gőzébe, mert annyira szeretlek apám, hogy nem tudlak elhagyni, mert igen sokra becsüllek, mindenkinél többet várok a te dolgos, fúrge két kezedtől...

De a fiú nem ezt mondta.

— Itt maradok, mert... Mert pap szeretnék lenni!

Tudjátok hogy van az, amikor a sebesen vágató vonat fékje egyszerre nyögve rászorulnak a kerekekre. Mindenki a másik arcát nézi a vonaton. Senki nem szól, csak a tekintetek kérdegetik, hogy mi történhetett. Azután egymásután rángatják le az ablakokat és behallatszik a vesztelő mozdony pihegése.

Az anya, aki a vacsoraasztalt már leszedte és mosogatni készült, a félig nyitott ajtón át hallotta a fia szavát s most halott-sáppadtan ült le egy konyhai székre. A mosogatóedénybe kiöntött forró víz párája hiába nyalogatta arcát, az egyre fehérebb lett. Mit tehetnek ilyenkor az édesanyák? Megkapaszkodnak a kötényük összemarkolt sarkában s nem tudják hogy mitől, vagy miért, csak hull a könnyük.

A percekig tartó szótlanság után apja szólalt meg valami nagyon gyengéd bátortalansággal.

— Dehiszen soha nem beszéltél erről, kisfiam!

— Valóban soha nem beszéltem róla!... Nem is gondoltam rá! Se tegnap, se tegnapelőtt! Soha! Még a mai napon sem! Csak most, ahogy hazafeléjövet átjöttem a Suhogó hídján, egyszerre... Én nem tudom ezt nektek megmagyarázni, apám!

— Gondolkozni kell még ezen, fiacskám! ...Mert rettenetesen, gyötrelmesen nehéz dolog lehet az papnak lenni!... Hiszen én csak örülnék neki... No, de hát... úgy gondolom, hogy ami ilyen hirtelen jön, el is múlik majd. Azért csak be kellene íratkoznod az egyetemre is. A nyár még itt van, előtted. Őszig ráérsz dönteni, megfontolgatni... Így van-e, Sándor?

Sándor az idősebb fiú a háznál, aki végérvényesen leszegődött az atyai mesterség mellé s most meglehetősen megdöbben lélekkel töltögette egy faládiká felett a jövő hétre való eigarettát.

Egyébként vidám szívű ember volt, aki személyes barátságban

állott minden kalappal, mely a keze közé került valaha s mielőtt a festőlebe mártotta volna, mindegyikhez volt egy-két kedves szava.

Mesterségének és a kisvárosi köztisztelet várományosának ezzel az örökölt fölényével szólalt meg most is, hogy eloszlassa a komor felhőket a szülőház felől.

— Hogy így van-e, vagy nincsen így, ahhoz egyikünk sem ért, mert mind a mai szent napig a mi cégünk legfeljebb kalapokat gyártott a papoknak, de magát a papságot nem próbáltuk... Az ő dolga!... En nem szólnék bele, apám!... Mindenestre — s itt nem tudta már megállani, hogy széles ajka mosolyra ne húzódjék — eggyel több pap lesz az egyházmegyénkben, aki pontosan tudja majd, hogy mit akarsz neki eladni nyúlszőr helyett!

Ezen jóízűen és szívből nevettek.

Nemsokára kinn a konyhában is megcsörrentek a tányérok a mosogatótálban.

Felszentelése után előbb egy mezővárosba került. Munkája egyáltalán nem volt megerőltető. Ideje is bőven akadt, hogy elmerüljön vallásbölcseleti tanulmányaiban. Valósággal beleásta magát könyveibe és jegyzeteibe. Még egy esztendő sem töltött itt s a káplánszoba falait beborították a könyvek.

Mennyi bonyodalom támadt ezek körül a könyvek körül, amikor új állomáshelyére küldték, a tanyavilág szélére! Kevéske pénzét ládadeszkákra és szegekre költötte. Nagy körültekintéssel csomagolta, hogy új helyén majd könnyebben és gyorsabban rendezhesse el a könyveket. Mennyit lötött-futott fuvaros után, cipekedett és izzadt a vasúti feladásnál. A ládák mégis megkésve és szétfeszelve érkeztek meg. S még itt is napokba került, amíg a vasútállomástól távolfekvő plébániára vihette őket.

Plébánosa — egy kevészavú és testileg már fáradt ember — igen nagy szeretettel fogadta, de a sok láda, a mindenféle halmozódó könyvoszlopok láttán nem állhatta meg, hogy meg ne jegyezze:

— Jó lett volna ezeket a ládákban hagyni. Domine!... Nem könyvek kellenek ide — sóhajtotta — hanem jó lábak és csizmák, elnyúhetetlen tüdő és vízhatlan kabátok, acélsziv és széttephetetlen kedély... Gondolom, hogy ezeket is magával hozta!...

Nem volt könnyű dolga, amíg a tudományos munka aszkézisét, a tanulmányokban eltöltött órákat felváltotta a pasztoráció aszkézisével és félnapjaival, szekerezéssel, gyaloglással, étlen-szomjan való tanyajárással másvallású tömbökben elszórt hívei között. De elérkezett az idő, amikor már nemcsak hogy nem sajnálta előbbi kényelmes helyét, hanem hálával gondolt főpasztorára, amiért ebbe a fizikai és lelki pusztaságba küldte. Hosszú útjain — ezekben a kimerítő gyalogjárásokban

— sosem csüggedt, inkább fellobogó szívvel lelkesedett a munkájáért. Azért, hogy ilyen töretlen és elhanyagolt őstalajt szánthat, az evangélium jóhíréért ilyen helyen hordhatja szét, ahol századok mostoha elhanyagoltságában ezt a Jóhírt valósággal most hallják először. Van-e nagyszerűbb feladat egy pap számára, mint nagyapákat, apákat és unokákat egyszerre, egy asztalnál imádkozni tanítani. Misét mondani egy alacsony tanyai házban, ahol az emberek leülnek a földre, vagy rákönyökölnek az oltárra a szent cselekmények gyermekes csodálatában. Ahol felnőtt emberek fejére csurran a keresztvíz és öszlő fejjel először mondják: Gyónom a Mindenható Istennek...

Most mindez itt van előtte.

Ki tudja mi mindent kap majd cserébe azért, hogy könyvei átmenetileg a lúdákban maradnak. Végeredményben ezek a kópár tanyai utak is arrafelé vezetnek, amerre a vallásfilozófia útjai: a lélek sötétjéből Isten világossága felé.

A második nap

Rakoncátlan és élesfogú szélfiókák kergetőznek körülötte, amíg a nyálkás dülőlúton a szélvágta esőben bőrig ázva a belső tanyak felé iparkodik. A rozszant kerékpár — mely most inkább hátráltatja, mint segíti — minduntalan kiszökik alóla.

A mogorva időhöz társul szegődik a téli napnyugvás hirtelen leszálló sötétje is, pedig még csak négy kilométernyi út van mögötte, hét pedig előtte addig a tanyáig, ahol várják.

Várják a hívei. Ők maguk kérték, amikor legutóbb egy temetésen itt járt, jöjjen el közéjük még karácsony előtt. Most jobban ráérnének meghallgatni a beszédeit, megtanulnak az imádságokat és a karácsonyi éneket. Sütőéknél gyülekeznének össze, ahol a nagyszobában negyvenen-ötvenen is elférnek.

Amíg ő itt a széllel, esővel és uttalan úttal küzd, azalatt az emberek talán már meg is érkeztek Sütőékhez. Bizonyára sokan lesznek. Nemcsak a melegre fűtött szoba telik meg majd velük, hanem a konyha és a kamra ajtaját is kinyitják, hogy Apó, aki évek óta bénán fekszik, az is halljon mindent. Köréje telepszene majd és hallgatják. A végén talán még haza sem akarnak menni, csak beszéljen akár reggelig is!

Ezektől a gondolatoktól felmelegedve könnyebben lép már a kavargó szélben, mely valósággal tépdesi vizes ruháját.

Amikor összefagyottan megérkezik, mindössze kilenc embert talál együtt, a háziakat is beleszámítva.

S ez a kevés ember is ásítózva hallgatja szépen elgondolt beszédjét. Egyenként elszállingóznak a világtalan écekában tanyáik felé.

Mikor a vendéglátó családdal egyedül marad a vacsora szótlanosságában, nagyon nehéz megállni, hogy elő ne törjenek könyvei.

Sütőék a fiatal papot befektetik az ágyukba. Ők a kemence mellé, a földre ágyaznak. Pedig jobb lenne most neki ott a földön, annyira alul érzi magát s valahonnan, egészen mélyről törnek fel esti imájának igéi is. Csak hajnal felé alszik el. Rövid és ébrenlétbe csapódó nyugtalan álmában idősebb, nyúlánk pap lép hozzá, betakargatja, megtörli verítékező homlokát és így szól hozzá:

— Egymásután jönnek majd, testvérem, az ilyen utak és esték, amikor úgy látod, hogy nem éri meg... és hogy tévedés volt... ... hogy vissza kellene térned... De nem a te dolgod, hogy méríes-kélj és ítélj felőle: érdemes-e!

Életének és papságának abban az időszakában, mely ezzel a nappal kezdődött sokszor emlékezett a különös álomra és az öreg pap szavaira. S bár ádázul rohanta meg, mindenfajta kísértés — a legkitartóbb mégis az a vágy maradt, hogy szinte emberfeletti munkájának eredményét meglássa. Hogy jeleket kapjon az em berektől és Istentől. Hogy igazolódjék életét elhatározó élménye, amikor ott a Suhogó-menti kisvárosban áthaladt a patak hídján.

Ehelyett miféle jeleket kapott! Ebből az időből való feljegyzései tanúskodnak róla.

„Csak hosszú hónapok után láttam be, hogy plébánosomnak igaza van. Ebben a távpasztorációban — ahogyan ő nevezi — minden energia, minden önfeláldozás szét puffan... Híveim is így látják. Egy-két nap itt semmit nem ér — mondogatják — jő-jön ide közénk! Akármelyikünk fedele alatt megfér!... Mikor végre megkaptam az engedélyt, hogy egyelőre egy kísérleti időszakra kiköltözhetek, sehol nem vállalnak.“

„Sütőéknél meghalt az öregember. Üzennek értem, hogy a kamrát valami kis fizetségért kiadják. Kiköltözöm. Csak később közlik, hogy kosztra nem vállalnak. A sorkosztolás miatt még többet kell gyalognom, mint ha a plébániáról járnék ki!“

„Karácsony. Nem érkeztek meg idejében az imakönyvek és szentképek. Didergő szívvel állok első éjféli miséjük után az oltár előtt. És üres kézzel.“

„Az ünnepek után felkeresett egy tanyasi. Közölte, hogy ők beköltöznek a városba. A házat szíveességből átengedi. Lehet, hogy később arról is lehet szó, hogy eladja... Rozoga épület, de miért ne lehetne belőle tanyai kápolna és lelkészlak?... Egy hét múlva szekérral beállít a gazda és elviszi a használatomra itthagytott néhány bútordarabot is. Nemhogy gyarapodnék a kis ház, hanem fogy. Milyen jó lenne most, ha itt lennének a könyveim s volna egy fekvőhely...“

„Gyertyaszentelőkor újból megjelenik a gazda. Eladásra kínálja a házat. Összehívom híveimet, bejárom a tanyákat, hogy segítséget kérjek. A legtöbb helyen azzal fogadnak, hogy vagy rendész templomot, vagy semmit, de inkább semmit, mert ha templom van, akkor egyházi adó is van. A katolikus papot ők

pedig azért becsülték, mert nem kért tőlük pénzt! ... A vételár első részlete különös módon mégis összejön!”

„Házassulókat oktatok. Tegnap a menyasszony elsírta magát az oktatás alatt. Szülei nem akarják engedni, hogy én eskessem őket. Azt mondják, a reformátusoknak szép nagy templomuk van. Miért jöjjenek esküdni ebbe a rozoga kis hajlékba! Felajánlom, hogy benn a faluban tartsuk az esküvőt a plébánia-templomban. Hát a katolikusoknak is van rendes templomuk? — kérdezik csodálkozva.“

„Tegnap megkaptam az engedélyt kis „templomunk“ építéséhez. A házhoz L alakban nagy szobát építünk. Ez lesz Jézus háza. Mellette a konyhából sekrestye és egyházközségi iroda. Hátul az én szobám. Nem tudok aludni a tervezgetés örömeitől... Hajnal felé villámlani kezd és hatalmas égiháború tör ránk. A másfélórás zápor alig hagyott valamit a kilencezer törlyogból, ami még kinn a határban várta, hogy hazahordjuk.“

„Harminckét gyermek félig előkészült az elsőáldozásra, s én húsvét óta tüdőgyulladásban fekszem. Már másodszor ebben az évben.“

„Egy beteg csecsemőt hoznak a szülei, hogy imádkozzam felette és gyógyítsam meg. Megkérdem, meg van-e keresztelve? Majd, ha meggyógyul! — feleli az apja. Megkeresztetem. Egész éjjel imádkozom, hogy életben maradjon. Másnap meghal. (Uram! Szabadíts meg engem a kísértéstől, hogy még mindig jeleket kérjek tőled!)“

„Szép őszi nap volt. A falak már tetőmagasságban álltak. Plebánusom üzent értem. Egy szekér léccért ment a városba. Jódarabon elhozott. Az emberek tréfálkoztak velem, hogy megszőköm a munka neheze elől. A fordulónál leszálltam és átvágtam toronyiránt. A Sebes-dűlőnél egy fa alatt megpihentem. Ott jött először ez a furcsa köhögés és utána szédülni kezdtem... Kilenvedik hete vagyok a kórházban, s úgy tűnik, hogy még mindig nem érkeztem meg a plébániára. Úton vagyok valahol a tanyák és a felhők között... Ma az első nap, hogy annyi erőm van: leírhatok néhány sort és imádkozhatom... Uram! Hála neked ezekért a vércsomókért, melyekkel hajnalonként behinted párnámat és takarómat, zsebkendőm szélét, hogy most már mindig lássam, mennyire szeretsz!”

„Ma elhagyhattam a kórházat. Püspököm egy napfényes falu nyugalmas plébániájára küldött. Vajon lesz-e erőm a harmadik aszkézishez: az áldozatéhoz?...“

A harmadik nap

A patak mentén opálszínű köd terjeget és rátelepszik a dombok vállára. Eltakarja a didergő falvakat. A szél nyugtalan sikolyokkal riogatja az éjszaka árnyait, ébresztgeti az út mentén

szunnyadozó nyárfákat, hogy ügyeljenek a mostoha időben útrakelték lépéseire.

Az állat azonban nem hisz a nyárfáknak s azért inkább a kerékvágást tapogatja. Botorkál az egy ló a sötétséggel összefogódzott ködben s nyekeregve zakog mögötte a gyámoltalan szekér.

Az ülésdeszkán egy ázott ember gubbaszt. Talán aludhatna is, ha melegebb gúnyában indult volna útnak, de ki tudta, hogy ilyen messze van ez a falu? Hajnalban még szép idő ígérkezett, a nappal is tűrhető volt. De alkonyattájt feltámadt a szél, esett is valamicskét s most már csak a zsebei táján érez egy kis meleget, hát odadugja a kezét. A gyepelőt úgysem kell tartani ezen az úton. Néha megszunnyad s felébredve úgy tűnik, hogy már évek óta botorkál ebben a sötétségben.

A falu, ahová megérkezett, temetővel kezdődik. Csupa fehér márvány, meg kőkereszt villog feléje. Ilyen temetőt öfeléjük nem látni. Akácfák szegélyezik és orgonabokrok. A temető sarkán kettéválk az út. Egyik a domboldaluak vág, másik a patak mellé szegődik és kettészeli a falut.

A ló megáll és most már várja a gyepelővel való parancsolást. Valaki szembejön a szekérrel.

— Merre lakik itt a pap? — kérdezi tőle az ázott ember.

— Menjen csak egyenesen.

Nemsokára ott áll a szekér a plébánia épülete előtt. Az ember sokáig kereng a tágas folyosón, amíg valahová benyit.

— A mi tiszfelendőnket keresem, aki idejött.

Bevezetik a káplán szobájába.

— Szekula bácsi! — kiált fel a pap — Hogy kerül ide?

— Hát megvallom, nehezen, mert igen messzire került tőlünk!... Elhoztam a könyveket, meg a gabonát.

— Ó, a könyveim... Mivel érdemlem meg, hogy ilyen utat megjárjon miattam?

— Ráéró az idő. Semmi sem halasztódik. Egyszer csak el kellett hozni. Hiszen a magáé. Mit kezdenénk mi ezekkel a könyvekkel?... A búzáért meg megdolgozott.

— Üljön csak le, ide mellém, ne... Beszéljen, hogy vannak? hogy élnek?...

— Megvagyunk! Tologatjuk a napokat és esztendőket, egyiket a másik után.

— Hát a pap?... Az utódom...

— Az ám egy beleváló ember! Megy minden a keze alatt, mint a karikacsapás... Kész a kistemplom. Megvan a harangláb két haranggal. Új oltár... Képek... Egyszóval, ami kell... Tavasszal bérnálás lesz. A temetőnek való helyet is kiharítottuk... Dehát minek is mondom én már ezeket itt magának... Örüljön, hogy ilyen szép helyre került s ne sokat törődjék azzal a mi sárfészünkkel... Nem is hiuné az ember, hogy ilyen papházak is

vannak, mint ez itt ne... Mennyi szoba van ebben ugyanbiza?... S micsoda falak... Nohát a tisztelendőúr igazán rászolgált erre a helyre, azt nem lehet mondani... Csak egy kicsinykét megsűrődött...

A vendéget megvacsoráztatták s úgy döntöttek, hogy legjobb lesz ha itt a káplán belső szobájában altatják.

Vacsora után még sokáig elbeszélgettek. Beszélgetés közben a tanyai ember többször is bele kezdett, hogy neki volna valami kérése... No, de az reggel is ráér... Nem sietős!

Talán reggelig is beszélgetett volna a pappal, ha az nem küldi ágyba.

— Feküdjön le Szekula bácsi. Én még egy kissé fennmaradok. Imádkozgatok.

Nem sokára hallatszik a tanyai ember egészséges, mély lélegzése... Pedig még nem alszik. Időközönként meg-megszóal.

— Kérdezhetnék én valamit, tisztelendő úr?

— Mondja csak!

— Nem unják el maguk ezt a sok imádságot?

— Tudja, ez a mi papi zsolozsmánk, amit minden nap elmondunk.

— Nem magyarul van, ugy-e?

— Nem, latinul!

— Azért érti, ugye?

— Értem, Szekula bácsi!

— Nem mondana belőle legalább egy kurtácskát, ...ha már ilyen papi házban alszom, legalább részem legyen ebben is.

A fiatal pap előrehajlik, a pihenőszékeken és fennszóval, lassan olvasni kezd:

— Uram, Te próbára tettél és megismertél engem... Előre láttad az utakat, melyek rám vártak... Van-e hely, hová lelked elől bújhatnék és tekinteted elől elfuthatnék...

Mikor hallja, hogy a vendég újból mélyen lélezkzik, abba-hagyja...

— Mondja, csak mondja!... Hallgatom én! Még nem alszom... Alighanem nem is tudok elaludni, amíg meg nem mondom, hogy én tulajdonképpen miért is jöttem ide... Erről az imádságról most eszembejutott.

— No, mondja csak, Szekula bácsi!

A tanyai ember nagy sóhajással fog bele.

— Biztosan emlékszik még, hogy amikor maga megkeresztelte az én kislányomat, másnap meghalt az a csöppség. Én akkor — hiszen tudja — az öklömet ráztam, ha csak gondoltam is magára, s ahogy csak a számon kifért, szidtam az Istent... Eltelt egy kis idő s egyszerre nekem jól kezdett menni. Minden szerencsével fordult ki a kezem alól... Kezdtünk gyarapodni. Én ezen sokat gondolkoztam, hogy hogyan lehet az, mikor én elég vagyok magamnak és sose kérem sem a mások, sem az Isten segítségét...

Egyszer erről beszéd is volt közöttünk s a feleségem — tudja, milyen jóra való lélek — azt találta mondani, hogy hát arra nem gondolok, hogy valaki imádkozik értem... talán maga, akit ha csak lehetett, el is kerültem. Meg, hogy a kislányunk — mert az csak ártatlan volt — vigyáz ránk. Attól a naptól kezdve sokat megfordult a fejemben, hogy ebben lehet valami. Azóta egyre gyakrabban érzem, hogy bármerre járok-fordulok, ez a kis ártatlan elkísér engem. Velem van, de nem tudom megfogni és megölelgetni. Igen-igen kívántam, hogy valamilyen módon ez a csöppség még visszatérjen az én életembe. ...De miért hosszítsam a szót! Karácsony táján gyerekünk születik..., én nagyon szeretném... nagyon szépen kérném... úgy akarnánk otthon, hogy... hogy maga megegyezzen eljönne mihozzánk és újból megkeresztelné ezt a gyereket... Nézze, én nem tudom megmondani, miért kívánom ezt olyan nagyon, hogy ide is elbókláztam miatta... Talán nyugodtabb lennék... Talán maga is örülne neki...

A pap csak sokára jutott szóhoz.

— Nagyon örülnék, Szekula bácsi!

— Nohát, akkor aludjunk! Jóéjszakát!

Hamar elaludt, a pap pedig ottmaradt a széken a térdein fekvő breviáriummal. Eloltotta a kis olvasólámpát és az ablak sötét foltján át arrafelé nézett, ahol a tanyák világa összehajlik az éggel.

Itt aludt el — jóval hajnal előtt — még mindig a szokásos köhögési rohamra várva. De az most elmaradt.

Álmában újból otthon járt a harangok és ódon falak városában. Forró vasárnap délután volt. Könyvvel a hóna alatt áthaladt a Szentháromság-téren. Sört ivott a nyári vendéglőben, ahol Szekula bácsi a Küllő Katalin fülébe éneklé, hogy: így élni szép... Skribeckzi tanár úr pedig trombitát fúj. Bebarangolja a kiserdő útjait, letelepszik a Kopaszgó oldalán s látja, hogy az apja háza helyén egy másik ház áll, melynek kis torony van a tetején. Kavicsokat dobál a téglagyári tóba. Végül hazafelé indul a leszálló estben. Most lép rá a Suhogó hídjára...

Az álom itt végetér, s a szív megáll.

A hajnal hideg fénye besurran az ablakon és szürkés-kék szemfedőt borít a megkínzott emberi arcra.

*

Távol onnét, egy tanyaközpont apró házában most ébred a másik pap. Az, aki utána jött. Gyorsan öltözik. Kilép a pitvarba, nagyot szíppant a friss levegőből és bizakodó arcát a hajnal pirosodó fényébe törli. Ajkán a Prima himnuszával.

*Jam lucis orto sidere,
Deum precemur supplices...*

Odalép az udvar közepére ácsolt haranglábbhoz és meghúzza a kicsi harangot.

VÖRÖSMARTY HEXAMETEREI

*A patak árja szilaj, ha lezúdul a sziklatorokból,
örvénylőn kavarog, tajtékot hány föl az égre,
zengő zúgását az écho szava visszadübörgi,
foszló tajtékját a kelő nap fénybe meríti;
majd halkan csobog ott a simára esiszolt kövek ágyán,
s kristályos tükörén fantasztikus-új mozaikká
egybezilálja a fát meg az arcom, ahogy belenézek.*

*Vérsed, örök Mester, hol a bérci patak rohanását,
zengő zúgását, nemes, ifjú erőit idézi,
hol meg tündérszép, játékoskedvű tükörként
gyermeki álommá ringutja a bodrogi tájat.
Am örök-egy ritmus lüktet, dobog, él ütemében:
szíved ritmusa az s a nagy Egynek szíve-vereése.*

Tótfalusy István

GÖRÖG ALKONY

*Alkonyodik. Szomorú mosolyával a nap beragyogja
búcsúzásképpen mégegyszer a lágyfüvű völgyet,
s lassan az Ókeanos hideg örvényébe hanyatlík.
Ó jaj, bánatosan válik meg a halk ligetektől,
ó jaj, bánatosan búcsúzik a bús palotáktól,
melyeket egy napon át szerető aranyába fűrésztölt;
félve bukik le a rettenetes hullámtemetőbe,
s félve hal új, örök-új, örök-egyfélelmű halállal...*

Egy a reménye, csak egy, hogy reggel fölragyog újra.

Tótfalusy István

AZ ELTÉVEDT ÉNEKES

*Fönn testvéreim ifjú kórusa zengve dalol már
vidám harsonaszó, kürtök, citerák szava mellett
s én, jaj, a szájlátó sokaság álmos tömegében
ó, dehogy énekelek, csak a messzi zenének a fátylát,
lengő foszlányát kapom el, szomorúan dudorászva...*

Tótfalusy István

SZEMLE

A PAIDAGÓGOS

Pünkösöd Egyházunknak a Húsvét után legrégebbi ünnepe. A zsidó Hetek ünnepén, azaz a Pászka-ünnep után való ötvenedik napon, melyet görögül Pentekosténak neveztek, jött el először a Szentlélek, lángnyelvek szelid lobogásában és tavaszi vihar zúgásában, hogy önmagába öltöztesse azt a háromszázat, aki ezen az első Pünkösödnön krisztusirá akart lenni.

Tertullianus szava szerint a bérnalás szentségében a Szentlélekbe öltöztetik a keresztyény embert, a pap pedig az egyházirend szentségében még külön is részesedik Benne. Pünkösöd ünnepe eszünkbe idézi, mennyire különleges módon közelélünk az Isten Lelkéhez.

Ez a különleges közellét azt jelenti, hogy a Szentlélek a keresztyény ember Paidagógos-a, vezére, nevelője. Szent Pál mondja: „Mindazok, kiket az Isten Lelke vezérel (agontai), azok az Isten fiai” (Róm. 8, 14). Az „agó” görög szó teljes jelentése: élettelen dolgot mozgásba hozni, élőlényeket, akár embert, akár állatot vezetni.

Az apostol szerint tehát azok igazi gyermekei, akiket hajtanak, „agontai”; akik hagyják, hogy vezessék őket; akik a Szentlélek iskolájában nevelkednek.

Hogyan nevel bennünket az a Paidagógos Lélek? Közvetlen rábeszéléssel, a gratia illuminans, a megvilágosító kegyelem által, mely a nap fényeként egyenesen hatol értelmünkbe, úgy, hogy az egyszerre világosan látja, mit kell tennie, és közvetlen ráható neveléssel, a gratia inspirans,

a sugalló kegyelem által, mely az akaratot indítja meg. A keresztyény embernek viszont kötelessége a mennyei nevelő iránt, hogy ne legyen „neveletlen”, vagy nehezen nevelhető. A gyermek többnyire nem azért neveletlen, mert nevelője elmulasztotta kötelességét, hanem azért, mert szabad akarata van és elzárkózik a ráhatás elől. Így van a természetfeletti élet terén is. A Paidagógos kivétel nélkül mindenkire szól annyit, amennyi üdvösségéhez elegendő, de ha szórakozottak, figyelmetlenek, szétszórtak vagyunk, hiába beszél. Mert szelid a mennyei nevelő szava, olyan, amilyennek Illés próféta hallotta a Hóreb, azaz Sínai hegyén: sibilus aurae tenuis — szellőnek halk fuvalma, melyben az szólt hozzá, ki sem a földrengés zavarában, sem a mennykő csattogásában, sem a tűzrész lobogásában nem szólt: az Isten. Hiszen az Isten akaratunk szabad voltát még üdvösségünknel is többre becsüli; hiszen üdvösségünket attól teszi függővé, hogy magunk is el akarjuk nyerni.

A Szentlélek neveltjei vagyunk, s ő úgy vigyáz ránk, hogy édesanyánk sem különben. A Szentírás egyenesen az anyai szerelethez hasonlítja Isten szeretetét teremtményei iránt. Pünkösödkor rá kell döbbenünk, hogy csakugyan szeretetre szoruló gyermekek vagyunk. Nyűgösek, ha a Nevelő, az Isten Lelke, valami nehézség látszót kíván tőlünk: ha azt akarja, hogy szépek és tiszták legyünk. Hányszor esünk el, hányszor leszünk mocskosak! Ilyenkor, ha

nem kökemény a szívünk, hallhatjuk szelíd szemrehányását. Be kell vallanunk, hogy nagyon is langy-melegek vagyunk, hogy nincs bennünk alázat, s ezért a hűség és a túlérzékenység, e két ikertestvér hajt zsarnoksága alá. Haragra hajlók, bosszúra készek, élesnyelvűek vagyunk, mert félünk s mert nincs meg bennünk a szeretetnek az a mértéke, mely mindent eltűr, mindent elvisel. Kényelmesek vagyunk és érzékiségre készek, mert nem tanultuk meg, hogy keménynek kell lennünk és mindennap magunkra kell vennünk Krisztus keresztjét. Ha hallgatunk a Lélek szavára és hagyjuk, hogy Ő hajtson és vezessen, megjavulhatunk, még ha alaptermészetünk gyökereiben nem is módosul. Amint Arany-szent János mondja: „Emberi természetünk ugyan nem változott meg, de ami még csudálatosabb: abban megmaradva mégis angyalok életét éljük. Mert olyan nagy a Szentlélek ereje, hogy miként a tűz a lágy agyagot keményen csereppé égeli, akként a Lélek is, ha egy lelket lefoglal magának, bár agyagnál lágyabbnak találta, a vasnál keményebbé teheti.“

Gyermekek vagyunk, mert nem tudunk rigyázni magunkra. A jószágos nevelő azonban ügyel reánk, nehogy lelépjünk a tehlimmené hodos-ról, a keskeny ösvényről, ahogyan Jézus nevezte a Hozzá vivő utat, és nehogy rálépjünk a szép, esábitó, de kárhuzatos széles útra. A gyermek szinte sohasem sejtí, mily veszedelmektől órták őket meg: nekünk azonban illenék egyszer rádöbennünk, mennyi veszedelemtől óvott meg már minket a mi Paidagógosunk.

A pünkösdi Lélekhez való közelségünk meglátatja velünk azt is: Nevelőnk, művész mód-

jára mint nyersanyagot alakít minket, hogy szépek és tetszetősek legyünk az Isten szemében. A karoling reneszánsz nagy költője, Rhabanus Maurus, ezt fejezte ki gyönyörű himnuszában, a *Veni Creator*-ban, midőn azt mondja a Szentlélekről: „*Dextrae Dei tu dignitus*“ — ujj az Isten szent kezén. Mély gondolat ez: Isten szent keze nem más, mint metaforásan Isten mindenható hatalma, maga az isteni Mindenhatóság. Az ujj a Szentlélek: az, amely a kegyelem által a finom munkákat végzi, fest, rajzol, műszerekkel dolgozik, hangszeren játszik. A metafora egyúttal a kegyelem abszolút szükségességét is kiemeli, Hiába van hárfa, zongora, hegedű: ha nincs művészi ujj, nincsen zene; hiába van festék, vászon, ecset, téma: ha nincs festőművész, nem lesz kép. Pünkösdi himnusz, melyet a Tertüra énekel az Egyház, a Szentlélek legelső eljövételének titokzatos órájában, azt idézi emlékezetünkbe, hogy csak vásson, csak hangszer vagyunk s az Isten ujjá alkot belőlünk remekművet. Egy nagy különbség mégis van: az anyag nem ellenkezhet, az anyag hozzájárulására nincs szükség. Itt azonban, a Lélek világában szükség van erre, mert az Isten ujjá értelmes anyagon munkálkodik.

Mily finom munkát végez életünkön! Milyen finom, isteni taktikával vezet, midőn az élet oly bonyolultnak látszó szálait szövögeti! Míg e test köntösét hordozzuk, csak a visszáját látjuk életünk szöttevényének. A színe, az igazi kép, melyet Isten akart vele, a mi életünkkel és az emberi történelemmel ábrázolni, az rejtve marad előttünk. De előn az idő, mikor ámuló szemünk egyszerre felfedezi, hogy a látszólagos kuszaságnak:

nagyon is nagy értelme van. Akkor majd rácszmélünk, milyen nagy művészettel szötte az Isten ujsa életünk fonalait. Kiderül Damaszkuszi Szent János szép szavainak igazsága. „Ebben az életben szenvedtek és örökké élnek. Mi értékesebb tehát, mint Isten kezében lenni? Hiszen Isten az élet és a világosság s így, akik Isten kezében vannak, életben és világosságban vannak máris!” A jók ugyanis a balgák szemében mintha elpusztultak volna; a valóságban azonban áll rájuk, amit a Bölcsesség könyvre mond: „Az igazaknak lelke Isten kezében van s a halál kínja nem érinti őket... Kevés fenyítés után nagy javakban részesednek, mert Isten próbára tette és magához méltóknak találta őket.” (Bölcs. 3, 1. 5)

A „halál kínja” nem éri az igazakat; a „kín” szó igen tanulságos a szent szövegben. Görögül „b a s a n o s”, azaz lydiai kő, próbakő, amellyel a nemes fémeket vizsgálták az ókorban. Eszerint a Szentlélek Isten ékszerész, aki megvizsgál bennünket a szenvedés próbakövével. Nem mintha nem tudná, mire vagyunk képesek, mennyire vagyunk nemes fém, súlyos fényű arany, vagy csillogó ezüst az Isten szemében. Hanem azzal, hogy próbára tesz a basanoszal, a próbakövel, csak nekünk akar jót: módot ad arra, hogy kitarthatókat, hűségünket bizonyítsuk s így megteremhesenek bennünk az erények gyümölcsei. „Kevés fenyítés” után így nagy javakban leszen ré-

szünk, mondja a Bölcsesség könyve. Az Isten ujsa ezzel is pedagógiai célt akar elérni, amint az eredeti szöveg szószerint mondja: „o l i g a p a i d e u t h o n t e s” — kevésse megnevelve lesz nagy javakban részünk. Igaz; az ókor neveléstudományában a nevelés még egyértelmű a fenyítéssel; itt tehát csakugyan kellemetlen, sőt fájó dolgok elviseléséről van szó. De ezek mind csupán végső célunk, az örök élet elnyerése kedvéért történnek. Az Isten gyermekeit nevelő Szentlélek azért engedi meg a kínokat, hogy általuk nyerjük el az örökséget. Szent Agoston mondja: „A kínoktól mentes helyre kínokon keresztül jutunk el, a tágasság birodalmába szorongó szorosokon. Ne féljünk hát a fáradságos úttól, kik ily házára vágyunk.”

A szentatyák és a liturgikus költők nem fogynak ki a hasonlatokból, ha a Szentlélekről van szó. Elnékedésünkben csak két ilyen hasonlatot elemeztünk, de ez a kettő is megmutatja, mennyire szükségünk van az Isten Lelkére. Hiszen — amint Irenaios mondja — „mint a száraz föld sem hoz termést, csak ha nedvességet kap, úgy mi is, kik előbb száraz fák vagyunk, sosem teremhetünk életet az odafelelő való eső nélkül.” De ha a Pünkösdi szellemében hívjuk magunkhoz a Lelket, akkor eltölt bennünket, mert megszokta, hogy lakást vegyen az emberek között s a vénségből megújít minket Krisztus. újdonságára.

Radó Polikárp

„Isten nem támaszthat bennem megvalósíthatatlan vágyakat; tehát ha kicsiny, ha töpe vagyok is, vágyódnom kell arra, hogy szent legyek... El kell magamat viselnem számtalan tökéletlenségemmel együtt, de mindenképpen a mennyországba kell jutnom; biztos, egyenes és rövid utat fogok tehát keresni“...

Lisieuxi Szent Teréz

Kérdés: Valaki eléggé szabadszájú és kötelességmulasztó asszony hírében áll. Azóta ugyan megjavult, de szeretele még nagyon fogyatékos és azért sokak előtt ma is ellenszenves. Nem fogja-e vasárnapi áldozásaival a szentségeket kompromittálni? A lelkipásztor nem beszélhetné-e le róla?

A gyakori szentáldozás nem csak jutalom a „jók“ számára, hanem egyúttal orvosság a kevésbé jó, de törekvő lelkeknek. Szalézi Szent Ferencnek kedvesen szellemes fogalmazása szerint az emberek két csoportjának van szüksége a gyakori szentáldozásra: a jó lelkeknek, hogy kitartók maradjanak és a bűnösöknek, hogy megjavuljanak, más szóval minden embernek. Boldog X. Pius pápa szabálya szerint pedig senkit sem szabad a gyakori áldozástól távollattartani, aki megfelel két föltételnek, a kegyelmi állapot és a tiszta szándék (nem evilági szempontok) föltételének, tehát a nagyon gyarló, bukdácsoló híveket sem.

Eszerint a gyakori áldozástól távollamaradhat valaki vagy a saját lelki érdekében, vagy a közösség érdekében. Saját érdekében például az, akinek jelenleg nincs ideje az áldozás előtt a készületre, utána a hálaadásra. Ezek nélkül a szentáldozás sem nem illő, sem nem eléggé gyümölcsös. Az áldozás bizonyos ideig tartó szüneteltetése akkor is lehet indokolt, (de nem tilos), ha a megszokás következtében hiányzik valakiből az összeszedettség vagy iparkodás és reméli, hogy egy kis szünet után jobban ráérezik a menyeyei eledelre. A vétkeikből ne-

hezen gyógyulók áldozásának (és gyónásának) gyakorisága erkölcsi erőfeszítéseik mértékétől függ; a gyóntató bölcsesége itt némelykor nagylelkű engedményeket fog tenni.

Mások távollamaradását a közérdeke, a fenyegető botrány elkerülése kívánhatja. Az oltárszentség a szeretet szentsége, és akinek szívében az olyan gyengén ég, hogy sokan csak a bántó szeretetlenségeit látják, azt értetlenül és idegenkedve fogadják a gyakori áldozók közt; az olyannak pedig, aki közismerten engesztelhetetlen haragban él valakivel, annak nem hogy gyakran, de egyáltalában nincs helye a szentségi oltár előtt. „Azért, ha ajándékokat az oltárra viszed és ott eszedbe jut, hogy atyádfiának van elledned valamiye; hagyd ott ajándékokat az oltár előtt és eredd előbb megbékülni atyádfiával, és akkor menj és ajánld föl ajándékokat“ — tanítja a Hegyi Beszéd.

A kérdésünkben említett asszony lényegesen megjavult és azóta a jóra törekszik. Ha visza is esik időnkint szívtelen gondolkodásába, ez korábbi életmódjával összehasonlítva aligha teszi őt méltatlanná arra, hogy vasárnaponként megáldozzék — orvosságul gyengeségei ellen. Azok a magukat annyira tiszt-

táknak tartó hívek, akik nem tudják őt megütközés nélkül a szentáldozáskor maguk mellett látni, jól tennék, ha kikeresnék az evangéliumból a farizeusról és vámosról szóló példabeszédet és rádöbbenének, hogy milyen kevésre vitték ők maguk is a szeretetben.

Abban azonban igaza van a kérdés fölvetőjének, hogy csakugyan kirívó esetekben hiba volna, ha a lelkipásztor a tudomásul nem vevés kényelmes álláspontjára helyezkednék, — de éppúgy akkor is, ha egyszerű eltűntással akarná az egészet elintézni. A gondos lelkipásztor

mindenek előtt azon lesz, hogy beláttassa nagy hibáját azzal a hívővel; akkor ez könnyebben lesz arra kapható, hogy néhány hétig más templomban áldozzék. De ezenfelül segíteni is kell az ilyen beteg lelken, még pedig türelmes lelki vezetéssel és sok szeretettel. A Jó Pásztor a megtévedt báránykát nemcsak hogy ki nem zárja, hanem utána jár és a vállán hazaviszi. Mert a szeretet nem botránkozik, „nem gerjed haragra, nem gondol rosszat; mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel.“

A VILÁG nem kaphatja meg a Szentlelket. (Ján. 14, 17.) Világban itt Krisztus azokat érti, akik e világot szeretik. Ez a szeretet nem az Atyától való. Ezért e világ szeretetével ellentétes az Isten szeretete, mely a nekünk adott Szentlélek által árad szívünkbe. A világ nem kaphatja meg Őt, mivel nem látja és nem tud róla. E világ szeretetének ugyanis nincsen láthatatlan szeme, már pedig ilyen szem nélkül nem lehet meglátni a Szentlelket: Őt csak láthatatlan szemmel láthatod meg. „Ti megismeritek Őt — mondja Krisztus —, mert nálatok marad és bennetek léssen.“ (Ján. u. o.) Láthatatlan szemmel lehet Őt meglátni. Ha nincs bennünk a Szentlélek, nem lehet bennünk a Róla való tudás sem. Láthatatlan szemmel pillantjuk meg magunkban lelkiismeretünk szavát is. A másik embernek látjuk az arcát, a magunkét nem láthatjuk. A magunk lelkiismeretét viszont látjuk, a másik ember lelkiismeretét nem látjuk. Csakugyan a lelkiismeret mindig csupán bennünk van, a Szentlélek viszont nekünk is meglehet. Hiszen azért adatik, hogy itt legyen bennünk is. Amde úgy látni és úgy tudni róla, ahogyan Őt látni kell és róla tudni kell, képtelenek vagyunk, ha Ő nincs bennünk.

Szent Agoston.

AMIKÉPEN a vizözön után az emberek gögös istentelenséget magas tornyot épített az Úr ellen, és akkor — ahogyan megérdemelte — az emberi nem különféle nyelvekre oszlott, minden népnek saját nyelvén kellett beszélnie, hogy mások meg ne értsek, úgy vezette vissza a hívők Istenben alázatos boldogsága nyelvüknek sokféleségét az egyház egységéhez, hogy amit a meghalás szétzört, azt a szeretet összegyűjtse, és az emberi nemnek szétvagdalt tagjai egy test tagjaiként, Krisztusnak egy főisége alatt egyesüljenek, egybeilleszkedjenek, a szeretet tüzelől összeolvadjanak a szent Testnek egységébe.

Szent Agoston.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Thomas Merton nevével már ismételen találkoztak olvasóink. Egyike a mai katolicizmus legérdekesebb alakjainak. Költő és gondolkodó, aki országról-országra, egyetemről egyetemre vándorlása során sok különböző és ellentétes hatáson ment keresztül, míg végül is, de még fiatalon, a teljes elvonultságban Istennek ajánlotta életét. Tehetsége és apostoli hévtől fűtött munkakedve azonban csak ettől kezdve bontakozott ki igazán. A nagy döntés előzményeiről írt beszámolója a közelmúlt évek „bestseller“ kiadványa lett. Verseivel nemzetközi sikert aratott. Most pedig *F. P. Harton* terjedelmes ismertetéséből arról értesülünk, hogy Merton legújabb könyve is nagyszabású alkotás. Címe ennek „The Ascent to Truth“, „Az igazsághoz emelkedés“. Benne a szerző, Keresztes Szent János tanítását véve alapul, a keresztény misztikát vizsgálja. Az ilyenfajta munkák — mondja Harton — jól kitaposott utakon szoktak mozogni, aki azonban jártas a kérdésben és Keresztes Szent János írásaiban, azt lépten-nyomon lenyűgözik Merton világos szempontjai és eredeti meglátásai.

Gyakran hangzottak már olyan nézetek, hogy minden „misztika“ voltaképen ugyanaz, a keresztény misztika meg épenséggel nem egyéb, mint a keleti misztika szegény kis rokona, amelynek ahhoz, hogy valóban az emelkedett lelkeké lehessen, ki kellene küszöbölnie magából a sajátosan keresztény vonásokat. Katolikus teológusok is voltak és vannak, akik meglehetősen ellenséges álláspontra helyezkedtek. Mar-

mionnak tulajdonítják például azt a mondást, hogy Keresztes Szent János olyan, mint a szívaes, amely teleszívta magát kereszténységgel, de ha ezt a kereszténységet mind kifacsarják belőle, akkor is megmarad az egész misztikus elmélet. Chapman pedig ekként nyilatkozott: „A hallottak után tizenöt éven keresztül nem szerettem Keresztes Szent Jánost és buddhistának hívtam.“ Merton, aki nemesak kívülről tanulmányozta, de vállalt új hivatásában igyekszik át is élni mindazt, amit misztikának nevezünk, sok egyéb kérdést is megvitat könyvében, számunkra azonban, úgy érezzük, éppen az lehet a legtanulmányosabb, amit magára az alapproblémára vonatkozóan ad elő.

Merton mélységesen meg van győződve arról, hogy Keresztes Szent János az egyház „legbiztosabban mozgó misztikus teológusa“, ha pedig így van — s arra, hogy így van, az érvek tömegét sorakoztatja fel —, akkor nyilvánvaló, hogy az alapvető problémára is nála kell keresnünk a választ. „Egészen kétségtelen — mondja Merton —, hogy Keresztes Szent János misztikája teljesen Jézus Krisztusra, az igaz Istenre és igaz emberre összpontosul. *Deum verum de Deo vero*, aki egy lényegű az Atyával és az időben született Szűz Máriától, meghalt a kereszten, hogy megváltsa a bűntől az emberiséget, és felf szállt a mennyekbe, magával vive emberi természetünket, úgy hogy legalább is a lehetőség szerint mi valamennyien ott vagyunk vele a mennyekben. *Consedere fecit in coelestibus in Christo Jesu.*“ De nemesak

ez a Krisztus-központiség a meghatározó elem. Merton arra is figyelmeztet, hogy Keresztes Szent János tanítása szilárdan a Szentírásról nyugszik. „Meglepőnek látszik — jegyzi meg Harton —, de kétségtelenül igaz.” A szent maga jelenti ki a „Szellemi párosvers” előszavában, hogy semmitsem vett papírra addig, sem a saját, sem a mások élményeiből, amíg megerősítve nem találta azt a Szentírás tekintélyével. S valóban, munkáinak Allison Peer-féle kiadásában nem kevesebb, mint 27 hasábot tesznek a szentírási idézetek. Éppen Keresztes Szent János a példa így arra, hogy a keresztény misztika sohasem függetlenítheti magát az egyháznak mindenki által megismerhető tanításától, még kevésbé juthat ellentétbe azzal, hanem teljesen e tanításban kell gyökereznie és szorosan igazodnia hozzá. Idézi erre Merton az „Út a Karmel hegyére” döntő szakaszát: „Minden dologban az Ember-Isten Krisztus törvényének és egyháza, valamint emberei és látható szolgálói törvényének kell minket vezérelnie. Ez az eszköz arra, hogy orvosolhassuk szellemi gyöngeségeinket és tudatlanságunkat, minthogy ezek ellen bőséges gyógyszert kapunk bennük. Ha letérünk erről az ösvényről, nem csak a kíváncsiság, de a nagy vakmerőség bűnébe is esünk. Semmi olyasmihoz, amit hinni kell, nem érhetünk el természetfölötti úton, ha csak ahhoz nem, amit az Ember-Isten Krisztus tanít, és szolgálói, akik emberek.”

A keresztény misztika tehát — fejti ki Merton — mindig keresztény és amíg „keresztény”, mindig az is marad, minthogy Krisztuson kívül nincs semmi más út az Atyához. A kereszt-

tény misztika gyújtópontja Krisztus, ezt a misztikát az Ókinyilatkoztatásai táplálják, egyházának hite irányítja, s e misztika minden pompája az Ókegyelmének ajándéka. Nincs és nem lehet semmi ellentét keresztény misztika és keresztény hit között. Vagyis nem lehet a szívacsból kifacsarni a kereszténységet, épségben hagyva a misztikus elméletet, mert ha megpróbálkozunk vele, semmi nem marad utána. Vaskos és veszedelmes tévedés még a feltevése is annak, hogy a „misztikus megismerés” eddig fel nem fedezett igazságok birtokába vihet: amire képesíthet, csupán a mélyebb bepillantás azokba a Krisztus által feltárt igazságokba, amelyeket egy más szinten már mindannyian megismertünk. Csak Krisztus és maga Krisztus az egyetlen út a szemlélődő lélek számára is épp úgy, mint az átlagos kereszténynek, az egyetlen út, amely egyesíthet bennünket Istennel, aki az igazság.

Mindenesetre hamarabb véget érnének a félreértések — állapítja meg Merton —, ha a katolikus szóhasználatban elejtőnk a modern és sokfélekepen magyarázható „misztika” kifejezést s egyszerűen keresztény „kontemplációról”, szemlélődésről beszélünk. A „kontempláció” kifejezésnek ugyanis meghatározott jelentése van s nem készíthet összehasonlításokra nem-keresztény rendszerekkel. A „misztika” és a „miszticizmus” viszont a legelterjedtebb értelmezésekkel is megfér: Inge már 27 jelentését gyűjtötte egybe, de megszámlálhatatlanul több is akad ennél. S emellett a „misztika” kifejezés valami „szuperkereszténység” képzetét is sugallja, valami titok-világát, amelybe nem nyer beoosátást

a közönséges keresztény halandó.

*

Az oratórium negyedik centenáriuma alkalmából ennek az érdekes zenei műfajnak eredetét világítja meg *Antonio Bruers* abban az írásában, amelyet az *Osservatore Romano* adott elénkünk. Hogy miért éppen 1552-re teszik az oratórium születését, a közleményből, sajnos, nem tűnik ki. Másutt is utána nézve a dolognak annyit mindenesetre meg tudunk állapítani, hogy Neri Szent Fülöpöt 36 éves korában 1551-ben szentelték pappá s akkor költözött ő a római Farnese-palota szomszédságában fekvő papi épületbe, ahol előbb a szobájában, majd a közös imateremben, az „oratóriumban“, zenével és énekkel kísért jámborsági összejöveteleket rendezett. Minthogy pedig nem kétséges, hogy ebből a kezdeményezésből nőtt ki, mint külön műfaj, az oratórium — hiszen még nevében is megőrizte születési helyét —, valószínűnek kell tartanunk, hogy a keletkezés időpontját emiatt rögzítették ekként.

A zene történetében mindenestre nagyszabású eseménynek bizonyult Neri Szent Fülöp úttörő újítása. Egyike lett talán a legfontosabbaknak, mint ahogy ezt meggyőzően ki is mutatja Bruers. Egyenesen arról volt szó akkor, hogy a zene megmaradjon a kultúra körében. S ha ezt túlzásnak vennők, gondoljunk csak arra, hogy XIII. Gergely pápa, amikor 1573-ban megtiltotta a karácsonyőjeli lakmározást és megtiltotta a lakomákon szokássá vált muzsikálást is, mondván, hogy ez kegyeletsértő, hívságos és kicsapongásra esábitó, ugyanakkor elítélte Palestrina madrigáljait is. Magának a tilalom-

nak szigorúságát — mondja Bruers — még lehetett érteni, annál inkább, mert Róma legmagasabb hatóságai is kivették részüket az általános dözsölésből, a kifogásolt muzsikának és a madrigaloknak egyidejű elítélését azonban kevésbé. S még kevésbé értjük meg ma, hogy Palestrina később ugyanúgy tudott bánkódni ezek miatt a szerzeményei, mint Boccaccio a „Decameron“ miatt. Ebben a helyzetben, amelyet sok más körülmény is súlyosbított, egészen kivételes művészi léleknek és az emberi értékek kimagaslóan bátor védelmezőjének kell felismernünk és elismernünk azt a Neri Szent Fülöpöt, aki fáradságtalanul dolgozott azon, hogy megmentse a menthetőt.

Elévülhetetlen cselekedete marad, hogy ő ahelyett, hogy egyszerűen elejtette volna a világi énekek, amelyek közül nem egynek tagadhatatlanul obszcén jellege volt, a dallamot és ritmust megtartva csupán a szövegüket, olykor csak egyes szavakat változtatta meg s az így most már vallásilag és erkölcsileg is kifogástalan átdolgozást igyekezett bevinni a köztudatba. Ötletességének megható példája az a madrigál, amely arról szólt, hogy Eros vágyakozva nézi a vízben fürdő Narcissust. Az átdolgozásban Eros már Szent Péter, Narcissus pedig az Úr Jézus, aki a vízen jár. Egy népszerű dal, „A pásztorlányka idejében felkel“, átalakított formájában ekként kezdődik: „A barátocska idejében felkel“.

A társadalmi, politikai és vallási forrongásoknak ebben a korszakában tehát, amikor közbömbösen, sőt inkább ellenségesen tekintették a művészetet, beleértve a zenét is, Neri Szent Fülöp valósággal a megmentő-

nek és átmentőnek küldetését hordta. Összegyűjtötte a középkor és a humanizmus drámai és zenei hagyatékait s azzal, hogy az új követelményekhez igazította szellemüket, azok fennmaradását is biztosította. Dicsősége még Neri Szent Fülöpnek, hogy tisztázta és meghirdette a zene jelentőségét a vallásiak körében. Erdeme így két területre nyúlik: nemcsak a zenei, de a vallásos életnek is van mit köszönnie neki. Abban a szellemi világban, amelyet a kulturális megnyilatkozások is tükröztek, a Neri Szent Fülöpnél otthonra talált zene tömérdek lelket szerzett vissza az egyháznak. Mint egyik kortársa írja, mindazok, akik csak egyszer is rászánták magukat, hogy betérjenek az oratóriumába, utána már rendszerint állandó résztvevői maradtak az ő jámborságai gyakorlatainak.

Bruers kifejti: azzal, hogy ilyen nagy hivatást tulajdonított az éneknek és a zenének, csak a maga mély kereszténységéről tett tanúságot Neri Szent Fülöp. Végére is az ének és a zene az egyház legősibb hagyományai közé tartozik. Nem feledhetjük el, hogy maga az Úr Jézus is énekelt azon az utolsó vacsorán, amelyen megadta az Eucharisztia főnséges ritusát, s a keresztfán is a Dávid-zsoltár egyik, talán énekelt szavát ejtette ki. Egy gyermek éneke térítette meg a hitre Szent Agostont, a legnagyobb nyugati egyházatyát. Szent Ambrust az „ambrozián” ének erősítette meg Isten szeretésében. Rajongott a zenéért Assisi Szent Ferenc, aki egyenesen köteleességükké tette a testvéreknek az éneklést, maga pedig énekszó mellett lehelte ki lelkét. Dante szerint a zene az a legmagasabb kifejezési forma,

amelyet az üdvözültek és az angyalok használnak a Paradicsomban. S nem szabad természetesen arról sem megfeledkeznünk, hogy a népi zenéből és énekből merítették az egyházi himnuszok szerzői, köztük olyan szentek, pápák, gondolkodók és költők, mint Szent Ambrus, Prudentius, Nagy Szent Gergely, Szent Bernát, Aquinói Szent Tamás és Jacopone da Todi.

Neri Szent Fülöp azonban nemcsak szerette és értékelt a zenét, hanem maga is teremtetlen közremunkált annak és kísérő szövegeinek új életre keltésében. Amikor a pogánykodó szabadosságok visszahatásaként a formalizmus és az üres retorika hatalmasodott el mindenben, Neri Szent Fülöp tudatos határozottsággal fordult a népi vallásszösséghez s ennek ösztönös, sokszor gyermekded egyszerűségét, őszinteségét és életközelségét vitte bele például mutatón a saját alkotásaiba is. Mindezt több idézettel is alátámasztja Bruers, de mi csak egy-kettőt jegyzünk fel belőlük. A „Convito” című dícséretben, amely arról szól, hogy a jelképes király menyegzőt rendez a fiának, a szent szerző az asztal gyönyörűségeit is megzengi, a „tisztá vörös bort”, a „ropogós pirosra sült bányapecsényét”, sőt elárulja azt is, hogy mindez „jó csomó pénzbe kerülhetett”. Mi tagadás, rázták a fejüket mindazok, akik a „hivatolosan bevett” vallásos versezettek száraz és fenkölt rigmusaihoz szoktak. Hát még amikor a karácsonyi szent éjszaka zenés epikájában a jászolban fekvő Gyermeket látva ekként mert beszélni a pásztorok hada:

„En elvinném a kunyhómba,
kicsi az, de nincsen messze,
s megvan ott a tej is, tűz is.

Én a király városába
futnék vele, nyakba kötve,
nagy vigyázva úgy sietnék...
Én inkább a gúnyám alá
dugnám apró kezeckéit,
hadd legyen ott több melege,
mint az ökör, számár mellett..."

Vagy amikor a pásztorok
együttösen imába fognak:

„Uram, engedd el bűnünk,
hiszen hisszük, hogy eljöttél,
szétmegyünk mi a világba,
el egész a török honba,
rákiáltjuk mindenkire:
Ember lett miértünk Isten,
csak te csacsi nem tudod.“

Ime, csak néhány sort adtunk
ízelítőbe, amelyek persze az
olasz eredetiben szépen csenge-
nek és rimelnek is, de gondol-
juk, ez is elegendő annak érzé-
keltetésére, hogy mi módon és
miből bontakozott ki az orató-
rium. Szentírási történetek lép-
tek elő költemények formájában,
a részletek bőséges körülírásá-
val, de mindaz, ami voltaképpen
többet bennük, jobbára csak
hangulati elem. Épp ezért, hogy
élvezhessék, a szöveget nem is
választhatták el a zenétől. Mind
a szövegnek, mind a zenének mo-
tívumait Neri Szent Fülöp szin-
te készen találta a népi hagyó-
mányban, csak művészi egyesí-
tésük volt hátra.

Az oratórium lényege tehát,
hogy költemény, amely elvá-
laszthatatlan a zenétől. Hamar
felöltötte a jelenetezett és pár-
beszédes szerkezetet is, amely fő
jellegzetessége lett. A drámai,
lírai és epikai mozzanatoknak
ez a sajátos keverődése, mint
tudjuk, Haendelben érte el ké-
sőbb teljes kibontakozását, aki
a kórusnak is nagy szerepet
adott. Bibliai oratóriumokat
szerzett, — hogy csak a klasz-
szikusokat említsük — Mozart,

Beethoven, Mendelssohn, Berli-
oz, Wagner, Franck, Liszt és
Perosi. A bibliai oratóriumból
fejlődött ki a passió, a Krisztus
sz szenvedéséről szóló evangéliumi
részek megzenésítése, aminek
Bach lett az utolérhetetlen mes-
tere. Már a XVIII. században
megjelent a világi oratórium is,
amelynek Haydn az első jelen-
tős képviselője. Leghíresebb mű-
vei a „Teremtés“ és „A négy
évszak“. Ebben a műfajban még
Schumaun, Brahms, Massenet és
Rossi alkotott nagyot.

A ráknak éterbeléggzéssel való
gyógyításáról *Max Tiegel* szólt
először, még 1950-ben az *Ars
Medica* svájci folyóiratban. A
német orvos, aki maga is rák-
ban szenvedett, önmagán próbál-
ta ki az étergőz hatását s úgy
tapasztalta, hogy állapota nagy-
mértékben megjavult. Beszámó-
lójában igyekezett elméletileg is
megalapozni az új eljárást. Köz-
lése széles körben keltett figyel-
met s nem egy kórházban és
klinikán megindultak az ellen-
őrző kísérletek. Az *Ars Medica*
idei februári számában egy je-
lentés hat gyógyulásról ad hírt.
A Bécsben folytatott kísérletek-
ről *Gertrud Dechant* nyilatko-
zott, és pedig olyan rákesetekkel
kapcsolatban, amelyeknél nem
lehetett műtétre gondolni. Őt
kivételével valamennyi betegnél,
közel harmincnál, észrevehető
javulás állt be, úgyannyira,
hogy ismét folytathatják meg-
szokott életmódjukat. „Tulaj-
donképeni gyógyulásról azon-
ban még nem beszélhetünk —
mondotta az orvosnő —, mert
egy-két éven belül visszaesés is
történhetik.“ Az új eljárás lé-
nyege az, hogy két sorozatbau,
amelyek közt 15—30 napi meg-
szakítás van, 60 fokra hevített
étergőzből összesen 20 beléggzést

kap a beteg, mikor is egy-egy belégzés 2 óra hosszat tart. Mindez természetesen csak általános szabály, mert az étergőz hőmérsékleténél, mennyiségénél és a belégzés tartamánál számításba kell venni a beteg egyéni érzékenységét. A rákosok kezelése közben megállapították, hogy az éterbelégzés gyógyítja maguknak a légzőszerveknek betegségeit is.

Erdeklődéssel olvastuk azt az előadást is, amelyet a március végén és április elején Bécsben rendezett „rák-hét“ megnyitó ülésén a rák megelőző sebészetéről tartott *Hans Finsterer* professor. Abból indult ki, hogy a tudomány még mindig nem ismeri a rák tulajdonképpeni okát, annyi azonban kétségtelen, hogy bizonyos belső és külső tényezők előmozdítják a rák keletkezését. A belső tényezők közül Finsterer csak az átöröklést emelte ki, de oda következtetett, hogy ennek sincs akkora jelentősége, mint általában gondolják. Hivatkozott Schönbauer kutatásaira, aki több ezer eset alapján arra a megállapításra jutott, hogy átöröklítés főleg olyan szülők részéről forog fenn, akiknek egyike még 60 éves kora előtt rákot kapott. Az ilyen szülők utódai kerekén 40%-ban maguk is rák betegek lesznek. Ha azonban a rák csak 60 éves kor után lép fel a szülőknél, akkor az utódok megbetegedése 10%-ra csökken.

A külső tényezők között viszont döntő szerepet visznek a krónikus gyulladások. Ez ma már annyira bizonyos — mondotta Finsterer —, hogy abban az esetben, ha valamely területen elhatárolódott gyulladás a kezelés ellenére sem szűnik meg, nagyon ajánlatos a beteg területet műtéttel eltávolítani,

feltéve, hogy lehetséges. Nem vitás például, hogy a gyomorrák mögött legtöbbször — Konjetzny szerint több mint 80%-ban — a gyomorfall krónikus gyulladása áll, amit sokszor a túlzott alkoholfogyasztás, az ételek fűszerezése, azok meg nem rágása tart elevenen. Ha az ártalmak kiküszöbölése után sincs gyógyulás, leghelyesebb kimetszeni a gyulladásban levő nyálkahártyát. Ellentétben a nyombélfekéllyel, amely mondhatni, soha nem rákosodik el, aránylag könnyen megy át rákba a krónikus gyomorfekély is. Finsterer, aki több ezer gyomorfekélyest operált, az elrákosodás gyakoriságát 15%-ra teszi. Mint-hogy a rákká átváltozást csak a metszet mikroszkópikus vizsgálatával lehet észlelni, addigra pedig már az áttételek is megindulhattak, a krónikus fekélyt is ajánlatos mielőbb eltávolítani. Sajnos — fűzi hozzá Finsterer —, a betegek csak ritkán fogadják meg ezt a tanácsot. Anál sajnálatosabb ez, mert az ő megfigyelései szerint a visszaesés szempontjából a rákká változott gyomorfekély az eredeti, primer gyomorráknál is súlyosabb. Finsterer nézete az, hogy minden gyomorfekélyt, amely hat hónapon belül nem gyógyul, műtéttel kell eltávolítani, olyan betegnél pedig, akinek rákos családfája van, a fekély megállapítása után nyomban műtétet kell folytatni. Ettől a rákmegelőző műtéttől azért sem szabadna visszariadni, mert a fekélyműtétek a maguk alig 1%-os halálozásával ma már a legkönnyebbek közé tartoznak.

Az epehólyagrák jóval ritkább, mint a gyomorrák, de jóval veszélyesebb is. Finsterer 15 év alatt 142 ilyen műtétet végzett és tartós gyógyulás csak egyetlen egy esetben következett.

zett be. Epékő okozta krónikus gyulladásnál, ha u. n. rákos családtagról van szó, az epehólyag mielőbbi eltávolítása feltehetően szükségesnek mutatkozik. Rákká fejlődhetnek a krónikus vastagbélgyulladás is, míg a végbélben az eredetileg jóindulatú polipok mehetnek át rákba. Utóbbiak műtéti eltávolítása nem ütközik nehézségbe. Bonyolultabb a feladat a vastagbél polippjainál és krónikus gyulladásánál, de ma már ott tart az orvosi tudomány, hogy szükség esetén a vastagbél szinte egészében eltávolítható.

Az orvos nem tud még minden rákos beteget megmenteni — fejezte be előadását Finsterer —, de az ő tapasztalása az, hogy idejekorán végzett műtéttel a gyomorráknál 30%-ban, a vastagbélráknál 60%-ban lehet tartós gyógyulást elérni. A legbiztosabb védelem azonban, ha magát a rák keletkezését előzzük meg akként, hogy a rákra vezető gyulladásokat még rákká változásuk előtt műtéti úton megszüntetjük.

Nemrégiben kiállítás nyílt Párisban, amelyet *Jules Verne* emlékére rendeztek. Nyugodtan nevezhetjük Gyulának és a francia kiejtéssel mitsem törődve Vernének is: mi, idősebb nemzedék, annyira ismertük, szerettük és magunkénak éreztük őt fiatal korunkban valamennyien. Alig volt műve, amelyet magyarra le ne fordítottak volna. Nem kevesebb, mint 53 ifjúsági regénye járt kéziratkézre nálunk. Köztük két magyar vonatkozású: a „Várkastély a Kárpátokban“ és „Sándor Mátyás“. Hogy a kiállításra milyen alkalomból került sor, a híradásokból nem tűnik ki. Évfordulóhoz sem tudtuk kapcsol-

ni, mert az a rövidke életrajz, amelyet egy francia irodalomtörténetben találunk, lényegében csak két évszámot tartalmaz, azt, hogy Verne 1828-ban született és 1905-ben halt meg. De talán nem is olyan fontos ez a kérdés. A kiállítás mindenesetre megvolt és célját is elérte, mert sokan felfigyeltek az íróra, akit már hazájában is meglehetősen elfelejtettek.

Hangot kapott az a nézet, hogy a kortársak eltúlozták Verne zsenijét, amikor úgy állították be és ünnepelték, mint ha ő sejtette volna meg elsőnek az alkalmazott természettudományok minden nagyobb találmányát. Holott kétségtelen, hogy ezeknek a találmányoknak, mint a tengeralattjárónak és a repülőgépnak is, gondolatát már Verne előtt felvetették, sőt jórészt meg is valósították. Ezzel szemben méltán mutattak rá mások, hogy Verne érdemét nem is ebben kell keresni. Seiki sem tagadja, hogy az ő elképzeléseinek alapelvei mind megvoltak az elméletben s azokkal már kísérletek is folytak, de igenis Vernéé a dicsőség, hogy ő álmodta meg a legmesszebbmenően azokat a távlatokat, amelyeket ezeknek az elemeknek alkalmazása fog nyitni tudományos, társadalmi, sőt politikai vonatkozásokban is.

Vegyük csak elő a levegő meghűtésének ügyét. Verne első regénye, az „Öt hét léghajón“ 1863-ban jelent meg. Az alapvető kérdés ekkor a levegőnél könnyebb szerkezet kormányozhatása volt. A regény hőse, Fergusson ezt mondja: „Fel kell fedezni azt a motort, amely rendkívüli erőt termel, maga pedig lehetetlenül könnyű.“ S ez a „fantasztikus“ motor húsz év múltán valósággá vált. Ver-

ne azonban nem állt meg enél. Csakhamar elvetette a „levegőnél könnyebb“ elvét és a „levegőnél nehezebb“ megoldásért szállt sikra. Ha emlékezetünkbe idézzük, hogy a két irány hívei még az első világháború végén is ádázul csatáztak, szembeszökő tény marad, hogy a „Hódító Robur“, amelyet Verne 1886-ban írt, kifejezetten vitázó éllel domborítja ki a „levegőnél nehezebb“ elv hasonlíthatatlan fölényét. De már 14 évvel előtte közzétett Verne egy novellát ezzel a címmel: „Egy csodálatos felfedezés és kiszámíthatatlan következményei a világ sorsára“, s benne egy repülő hajót fest meg, amely 500 utassal fedélzetén indul el Párisból világkörüli útra. Végül 1904-ben „A világ ura“ olyan „sokéltú“ találmánynak van birtokában, amely egyforma tökéletességgel száll a levegőben, rohog a szárazon, úszik a vizen és a víz alatt.

A technika egyéb területeiről is hoztak fel példákat, amelyek bizonyítják, hogy Verne nemcsak laikus kortársait, de magukat a kutatókat is megelőzte a tudományos haladás által szolgáltatott elemek jelentőségének felismerésében. Nemcsak meglátta, de hatásaik felmérésével az emberiség életébe bele is vetítette a drótnélküli távirót és távbeszélőt, a televíziót, a hangos újságot, a távolból irányítható rakétát és az atombombát. Nem tagadható meg tőle, hogy intuitív költő, az elkövetkező dinamikus század legzseniálisabb megérzője volt.

Egy másik kérdést is felvetett a kiállítás, azt nevezetesen, hogy Verne műveit besorozhatjuk-e egyáltalán a tulajdonképeni irodalom körébe? A hozzászólók többsége szerint nem. Érdekes azonban, hogy Guil-

laume Apollinaire, az „ultramodern“ költő nem habozott kijelenteni, hogy Verne „velős és szaggatott“ prózáját a legszebbek között tartja nyilván. Más vélemények szerint Verne a művészek legmagasabb fokára is gyakran felemelkedett, kivált olyan alakjainak ábrázolásában, mint Nemo kapitány, vagy Cyrus Schmith mérnök. Irodalmi szempontból azonban munkásságának főleg kevésbé ismert és olvasott része érdemel figyelmet: novellái, amelyekben még nagyobb mértékben érvényesül sajátos írói adománya, a nem egyszer Dickensére emlékeztető humor.

A viták eredményeként megállapíthatjuk, hogy Verne irodalmi értékelésében még mindig nem sikerült közmegnyugvásra jutni, az azonban bizonyosnak látszik, hogy egyes művei meg fognak maradni a későbbi századok emlékezetében is, mint a nagy technikai átalakulások korának jellegzetes és értékes irodalmi termékei. Mi viszont, akik annyi gyönyörűséges órát töltöttünk a „titokzatos szigeten“, a Nautilus bordái közt a tenger mélyén, vagy a történelemelőtti világban, amikor a föld középpontja felé utaztunk, emellett még a jó barátot és tanítót is látjuk Verne Gyulában, aki a messzi tájak vágyával együtt a dolgos és becsületes, a jövőben bízó és hívő emberség szeretetét is bőségesen ültette szívünkbe. S mint katolikusok nem hallgathatjuk el azt a tényt sem, hogy Verne a vallását nagyon tisztelő katolikus volt. Amikor 1884-ben Rómában járt, külön kihallgatáson jelent meg XIII. Leó pápánál. Amikor meghalt, az „Osservatore Romano“ is fentartás nélkül méltathatta műveinek tiszta erkölcsi világát.

SZENT BONIFÁC (Június 5)

A nagy apostol megfáradt. Nyolcvan esztendő terhe nyomta vállát. Ennek a nagy időnek közel felét német földön töltötte. Férfikorának délelőtljén állott, mikor a lelkek megmentésének olt-hatatlan vágya harminchét évvel azelőtt először vonta őt a friz partokra. Azóta sokat látott, sokat tapasztalt, sokat szenvedett; de sok sikert is aratott. Fáradozásainak eredményeként a kereszténység zsenge hajléka Thüringia erdős-hegyes tájain, Hessen dimbes-dombos vidékein és lapályain s általában a Rajnától ke-
letre nemcsak szárba szökken, hanem termést is hozott.

A német hierarchia körvonalait ő rajzolta ki elsőnek, bajor földön és az ujkeresztény német területeken ő alapította az első püspökséget és zsinatain ő vitte keresztül az utolsó merovingházi királyok korában mélyen lehangyatlott frank egyház reformját is. Az intézményekről önkéntelenül segítő társaira terelődik gondolata, akik kezdettől fogva nagy szeretettel karolták fel vállalkozását. Királyok és püspökök, papok és világiak, férfiak és nők állandó levelezésben állottak vele és minden lehető módon kezére jártak. De igazán csak akkor gyul ki az apostol arcra, mikor azokra a nagyszívű és szentéletű férfiakra és nőkre gondol, aki anyagi javak helyett verejteküket és munkabírásukat ajánlották fel a német misszió áldozatos céljaira. Lullus, később utóda a mainzi püspökségben, Burchard würzburgi püspök, utólaglátott két unokaöccse, Willibald és Wunibald, Chunihild, Chunitrud, a nők közül pedig a kedves és páratlanul szeretetreméltó Lioba, a tauberbischofsheimi, Thekla, a kitzingeni és Walburga, a heidenheimi kolostor fejedelemasszonyja; valamennyien közeli rokonai, akik első szóra elhagyták a kedves honi tájékat és kolostoruk megszokott csendjét s lelkiük eszményi hervületében vonakodás nélkül beállottak a német kultúra úttörő és magrető munkásai közé. Bonifác rokonsága és baráti köre külön színfoltot képvisel az angol szentek dús galériájában; a megannyian sokoldalúan kialakított gazdag egyéniséget, kiforrott éleltszentséget és törhetetlen munkakedvet hoztak magukkal Germánia hegyei és ösrengetejei közé. De hálája elsősorban mégis az egek Urának szól. Hiszen ami sikert elért, azt egyedül az Ő bőven áradó kegyelmének köszönhetette. A mult emlékein való elmereváésnek ezekben az ihletett óráiban úgy érezte tehát, hogy valami különös módon is ki kell fejeznie az Úrtól nyert kegyelmeken érzett háláját. Ez pedig, megitélese szerint, nem lehetett más, mint kezdő munkaköréhez való visszatérése. Annakideián a frizek földián állott be az Úr napszámba; most is odakészült tehát abban a biztos tudatban, hogy az Úr ezúttal nem fojja megtagadni tőle a régóta áhított vértanúi koronát. Jól számított: a nagy apostol ean csoport poány 754. június 5-én a Borne foluó közelében fekvő Dokkum közséa mellett ötvenkét társával legyilkolta. Bonifác tehát vérevel pecsételte meg a német földhöz és a német nemzethez való ragaszkodását. Fuldai sirja hosszú századokon át leglátogatottabb búcsújáróhelve volt a német népnek. Sőt a német katolicizmus szíve lényegében ma is az ő sirjánál lüktet; a német püspökök ma is Fuldában, Szent Bonifác sirjának árnyékában tartják tanácskozásaikat és hozzák meg határozataikat.

MADARÁSZ VIKTOR

Madarász Viktor huszonhárom esztendőskorában, 1853-ban hagyta el az országot. Három évig Bécsben tanult; onnét Párizsba ment s tizenöt esztendőn át élt és dolgozott a francia fővárosban. Művészetének ez a másfél évtized a virágkora.

Mit vitt magával külföldre? Szenvedélyes, forradalmi magyarságot, a szabadságharc emlékét s a levert ország hangulatát. De számára mindez nem téma volt, hanem személyes élmény. Kortársainak történelmi festményei többnyire példázatok vagy allegóriák; az övéi személyes élmény kifejezései: többszörös jelentéssel is teljes szimbólumok. Egy lélek vallo-másai, melyben egyéni és nemzeti sors szétválaszthatatlan, szerves egységbe fonódott. Innét kompozícióinak minden akadémizmustól távolálló merész és spontán egysége, az ábrázolás tárgyilagossága mögött a lírai fűtöttség s a fölödezett történelmi jeleneteknek, noha korhűek, korokon túlmutató időszerűsége és lélektani hitele. Az egyéni formálásban a nemzeti lélek szólal meg; a nemzeti témában az egyén lelkivilága nyer kifejezést. Nincs magyar történelmi festő, akinek művei előtt ennyire egy modern lélek drámai világában éreznők magukat.

Van ebben a lélekben valami mélységes, elemi döbbenet; ott látjuk a Hunyady László tete-ménél virrasztó Gara Mária eszelős arcán, ott a „Dózsa népe“ egész fojtott tragikumában, a hajnali égen, a leplet tartó vitéz tekintetében s jobboldall a páncélos katona magatartásában és fölemelt két karjában; s ott látjuk elszabadultan, halálos rohanásban a „Dobozi“-n,

ahogy megtestesül, objektiváló-dik ló, lovas és asszony egybe-olvadó alakjában, a rótesfekete ég alatt, a kegyetlenül sík pusztaság magányában, melyen egy-egy gomolygó folt: egy-egy török lovas jelképezi az üldöző Félelmet.

Tévedünk, amikor — Delacroix tagadhatatlan hatása ellenére is — úgy véljük, éppen ezen a képen át pillanthatunk be legmélyebben Madarász lelkébe? Amikor úgy sejtjük, a félelemnek, döbbenetnek ezek a ködképei, irracionális kísértetei föl-fölbukkantak benne a tudat homályos rétegeiből: ő azonban — az egy „Dobozi“ majdnem pánikos látomását leszámítva — megfegyvelmezte, legyőzte s a realiztikus ábrázolásban tette mintegy ártalmatlanná őket: a Gara Mária felejthetetlen arcában például. Nem ez a lélek kísértetei láncra verő fegyelem nyilatkozik meg szerkesztésének szigorában, a „Hunyadi siratása“-nak abban a mértani egyensúlyában, amely a kép megdöb-bentő drámai hatásának egyik titka, vagy másutt alakok és csoportok nyugodt elrendezésében s a világítás tárgyilagosságában, mint a közismert „Zrinyi és Frangepán“-on vagy a „Zrinyi Iloná“-n?

Úgyanakkor mintha valami egészen elemi erejű sóvárgás is élne benne a fény és szabadság után, s mintha itt esnek a leginkább egybe az, ami nemzeti élmény s az, ami személyes vonás: a lélek épp oly teljes odaadással vágyakozik a tudatlanul állandóan fenyegető homálya felől a fény, mint a nemzet az önkény nyomasztó éjszakájából a szabadság felé. Ilyesféle sóvárgást érez a szemlélő már a „Bujdosó álma“ fi-

atal Thökölyjének az apai jelenés felé emelkedő alvó arcán, s még inkább, még szügesztívebben a „Zrinyi Péter a börtönben“ című képen, Madarász egyik legmélyebb alkotásán.

A kifejezésben — portréi is tanúskodnak róla — került a pusztán csak dekoratív és henyé elemeket; a lényegeset és jellemzőt ragadta meg: túl a novellisztikus mozzanatokon az ábrázolt téma igazságát és jelentését. Legalábbis ereje teljében. Mert miután hazatért, mintha megrokkant volna: képein eluralkodnak az elbeszélő elemek, a „Zápolya Izabellá“-n, vagy a „Podjeb rád bemutatja a magyar küldöttséget Mátyásnak“ címűn például, s mintha a tárgy drámai megragadása helyett beérné az erőtlén és közhelyszerű ábrázolásával, mint a börtönablakból hattyúkat etető Rákóczi képen. Ez a hanyatlás nem véletlen: Madarász talaját vesztette az új magyar világban; az ő forradalmi ihletű, nehéz színekkel árnyalt magyarsága nem is található otthonára a hetvenes, majd nyolevanes évek mind főlzíne-sebb és mind felelőtlenebb illúzionizmusában. Két képe van a hetvenes évek második feléből, melyen át ismét a saját lelkébe nyujt bepillantást: a „Petőfi halála.“ és a „Kossuth száműzetésben“. Ne keressük egyikben sem a „Huuyadi“ vagy a „Zrinyi Péter“ hajdani mar-

káns erejét; fáradt alkotás benyomását kelti mind a kettő. Zavaróan hat „Petőfi halála“-n a téma novellisztikus-irodalmias túlmagyarázása is, amit Madarász azelőtt sosem tett meg: a földön szétszórt kéziratok s a költő vérével a porba írt „hazám“ szó. S mintha a hős tekintete is bágyadtabb lenne a kelleténél. De mily jellemző a csalódott Madarászra az ezúttal irreális háttér: a kopár, inkább szimbólikus hegyvidék, melyen szinte prometheuszi kivetettségben támaszkodik baljára s tekint fájdalmasan az ég felé a költő. A nemzeti hős e magányát nyilván a maga magányának, izoláltságának élményén át ragadta meg. S ugyanez a magány-élmény és kivetettség jelentkezik, de már határozott rezignációval a hasonlóan irreális-szimbólikus tenger táji háttér előtt ülő ősz férfi, a száműzött Kossuth magartartásában, alakján, keze lankadt tartásán és messzenéző tekintetében. Nem is portré ez, hanem burkolt lelki önarekép. Valami mély fájdalmat és nagy társtalanságot érzünk benne.

Ilyesféle pályakép bontakozik ki s ilyesféle benyomások támadnak bennünk, amin végignézzük a Fővárosi Képtár gazdag, jól rendezett Madarász Viktor emlékkiállítását, egyik kiváló festőnk (helyenkint mestersen restaurált) életművét. (r)

Felelős kiadó: *Sik Sándor*

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

A VILÁGIAK NAGYKORÚSÁGA. Mint cikkünkben is jelezzük, a kérdés dogmatikai alapjairól a Vigilia egyik közeli számában külön tanulmányt fogunk közölni Takács Józsefnek, a Hittudományi Akadémia professzorának tollából. Következő számaink anyagából egyébként megemlítjük még Dezső László Leonardo-tanulmányát, Brisits Frigyes esszéjét Szent Bernátról, az íróról, beszámolóinkat a budai ásatásokról, Szent Péter római sírjának föltárásáról, az egyházművészet mai elvi kérdéseiről, további megemlékezésünket a tíz éve halott MórícZ Zsigmondról s két nagy festőnkéről, MednyásZky Lászlóról és Ferenczy Károlyról, születésük századik, illetve kilencvenedik évfordulója alkalmából.

G. A. Győr. Természetesen Ön feladhat kérdést a „Kis Út”-nak. Ennek a rovatnak megindításával éppen az volt a Vigilia szándéka, hogy olvasóinknak, a lelki élet körébe vágó és általános érdeklődésre számot tartó problémáira választ adjon. Ha a levelében jelzett kérdés inkább személyes jellegű, készséggel fogunk levélben válaszolni. A nem a lelki élettel kapcsolatos kérdésekre — ha közérdekűek — „Szerkesztői üzenetek” rovatunkban válaszolunk.

L. H. Breviáriumnak vagy zsolozsmának nevezzük azt az imádságot, amit az erre kötelezettek naponként az Egyház nevében végeznek. Ugyanígy hívjuk az imádságot tartalmazó könyvet is. Gyökerei az apostoli időkbe nyúlnak vissza. Már akkor szokás volt a nap meghatározott óráiban, a 3., 6. és 9-ben közösen imádkozni. Ehhez járult az őskeresztényeknek az a szokása, hogy bizonyos napokon vigiliát tartottak és az éjszaka egy részét imádságban töltötték. A zsolozsma teljes alakját a szerzetesség alkította ki. Szent Benedek (+543) idejében már megvolt mind a hét imaóra: Matutinum-laudes, (a kettőt egy imaórának vesszük, karban nem is szabad őket elválasztani), prima, tertia, sexta, nona, vesperae és completorium. A breviáriumot zoltárok, a Szentírásból, szentatyák munkáiból és a szentek életéből vett olvasmányok, himnuszok, könyörgések alkotják. Ezeket az alkotórészeket valamikor külön-külön könyvek tartalmazták. Az egész imádságot officium divinum, opus Dei, horae canonicae, psalmodia névvel nevezték. Az egyes napokra előírt szövegek kezdő szavait a lelőhelyek feltüntetésével rövid jegyzék tartalmazta, amit breviáriumnak (= rövid jegyzék) neveztek. A 11–13. sz.-ban a különböző könyvekben található szövegeket egy könyvbe foglalták össze és azóta ezt nevezzük breviáriumnak. A breviárium szokásjog alapján vált kötelezővé. A Codex előtt írott törvény csak az egyházi javadalmakat kötelezte erre. A Codex szerint kötelező az összes nagyobbrendű egyháziakra az alszerpapságtól kezdve, az egyházi javadalmásokra és mindazokra a szerzetesekre, akiknek szabályzata a zsolozsmának karban (kórusban, közösen) való végzését előírja, még ha nem is nagyobbrendű egyháziak (pl. apácák).

P. H. Azt kérdezi, mióta szokásos, és miért, hogy a pápák új nevet vesznek fel? Az 532-ben pápává választott Mercurius cserélte fel elsőnek eredeti nevét újjal: a történelem II. Jánosként is-

meri. Általános szokássá azonban csak az 1009-ben megválasztott IV. Sergiustól kezdve válik a névváltoztatás. A renaissance-pápák közül II. Gyula, VI. Hadrián és II. Marcellus eredeti nevüket tartották meg a pápai trónon is. A névváltoztatásnak bibliai alapja van: mind az ó-, mind az újszövetségben a küldetés gyakran névváltoztatással járt (Abrám-Abrahám; Simon-Péter). Gyakran fejezi ki a megválasztott programját, eszményképét: II. Szilveszter III. Ottóval való kapcsolatát szívesen hozta párhuzamba I. Szilveszternek Nagy Konstantinhoz való viszonyával; VII. Gergelyt névválasztásában Nagy Szent Gergely inspirálta, az investituraharc másik nagy pápáját, III. Sándort, a IV. Henrikkel küzdő II. Sándorra való emlékezés.

G. M. Egyiptom közrendű lakószai, a felláhk, akik az egész lakosságnak körülbelül háromnegyed részét teszik s túlnyomóan földműveléssel foglalkoznak (felláh = szántó-vető, földművelő) a régi egyiptomiak egyenes leszármazottai. Legtisztábban Felső-Egyiptom lakói őrizték meg az ősi egyiptomi típust: vörösesbarna és sárgásbarna bőr, fekete göndör haj, gyér szakáll, mandulametszésű szem, bozontos szemöldök, kiálló pofacsontok, nagy száj, duzzadt ajkak s kicsiny kezek és lábak. Alsó-Egyiptom lakóinál már erős semita beütés észlelhető, Asszuántól délre viszont nubiai keveredés állapítható meg. A felláhk nagy többsége a több mint ezerháromszázéves arab uralomnak megfelelően ma mohamedán vallású. Aránylag csak kis részük, az összlakosságnak mintegy tizenötöd része tudta megőrizni keresztény hitét. Ezek a hódításkorabeli állapotnak megfelelően a monofizita, vagyis Krisztusban csak egy természetet valló eretnek felekezet tagjai s általában kopt néven ismeretesek. A koptok földműves és napszámos felláh rokonaikkal ellentétben majdnem kizárólag városiakok s iparral és kereskedéssel foglalkoznak. Mivel vallásuknál fogva sokkal kevésbé voltak kitéve az arabokkal való keveredés kísértésének, a mai Egyiptom lakói közül ők őrzik legtisztábban az ősi egyiptomi jelleget.

UJ ORGONÁK

építését és minden-
nemű javítást vállal
BUDAPEST, XVI, FÜREDI-U. 41. — Telefon 297—023

Rieger Ottó
ORGONAGYÁR